

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Мукачівський державний університет
Кафедра педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього
менеджменту

Маріанна ШВАРДАК

**ПЕДАГОГІКА БЕЗПЕКИ:
КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ**

*для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
денної та заочної форм навчання
спеціальностей
A1 Освітні науки, A2 Дошкільна освіта, A3 Початкова освіта*

Мукачево
МДУ-2026

УДК 004:005.336.2:373.3.011.3-051:004.8-044.247(045)

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту МДУ (протокол № 10 від 20 січня 2026 р.)

Ухвалено НМР університету (протокол № 8 від 19 лютого 2026 р.)

А в т о р:

Швардак Маріанна Василівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету.

Р е ц е н з е н т:

Іванова Вікторія Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету.

Ш 33

Швардак М.В. Педагогіка безпеки: конспекти лекцій для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальностей А1 Освітні науки, А2 Дошкільна освіта, А3 Початкова освіта. Мукачево: МДУ, 2026. 62 с. (3 др.арк.)

Навчально-методичне видання включає чітко структуровані конспекти лекцій, зміст яких розроблено у відповідності до робочої програми навчальної дисципліни «Педагогіка безпеки». У посібнику системно розкрито теоретико-методологічні засади педагогіки безпеки, а також практичні аспекти створення безпечного освітнього середовища як інтегрального показника якості освіти.

Призначено для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання спеціальностей А1 Освітні науки, А2 Дошкільна освіта та А3 Початкова освіта. Видання допоможе майбутнім педагогам та освітнім управлінцям у виробленні навичок створення «островів стабільності» для захисту прав та гідності кожної дитини.

© МДУ, 2026

© Швардак М.В., 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕМА 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІКИ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ.	6
ТЕМА 2. СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	13
ТЕМА 3. ФІЗИЧНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	20
ТЕМА 4. ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ПОСИЛЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	27
ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ. СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ Й МОБІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	33
ТЕМА 6. ІНФОРМАЦІЙНА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: ЗАХИСТ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ	41
ТЕМА 7. МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ ТА ПАРТНЕРСТВО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З ГРОМАДОЮ	47
ТЕМА 8. МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ВНУТРІШНЯ СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ	53
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	60

ПЕРЕДМОВА

Сучасні реалії воєнного стану в Україні та глобальні виклики XXI століття кардинально змінили вимоги до професійної підготовки фахівців у галузі освіти. Педагогіка безпеки сьогодні постає як стратегічний національний ресурс, що виступає механізмом управління соціальним розвитком та гарантом збереження людського капіталу. Для майбутніх магістрів спеціальностей А1 Освітні науки, А2 Дошкільна освіта та А3 Початкова освіта опанування цієї дисципліни є критично важливою умовою для формування безпечного освітнього середовища, де кожна дитина почуватиметься захищеною, прийнятою та цінною.

Дане навчально-методичне видання пропонує системний підхід до розуміння безпеки як багатогранного феномена, що охоплює фізичний, психологічний та інформаційно-цифровий виміри.

Метою видання є: формування у здобувачів другого рівня вищої освіти цілісної системи компетенцій, необхідних для проектування, створення та моніторингу безпекового простору в закладах освіти.

Конспекти лекцій структуровані таким чином, щоб розкрити наступні ключові аспекти:

- теоретико-методологічні засади: вивчення педагогіки безпеки як самостійної галузі, що базується на принципах людиноцентризму та превентивності;
- фізична безпека та інфраструктура: опанування алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях, вимог до облаштування захисних споруд та створення безбар'єрного середовища на засадах універсального дизайну;
- психологічна безпека та резильєнтність: вивчення технологій психосоціальної підтримки, моделі «зцілюючих класів» та методів посилення життєстійкості учасників освітнього процесу в умовах війни;
- соціальна безпека: розбудова системних механізмів запобігання та протидії булінгу й мобінгу, впровадження відновних практик та медіації однолітків;
- інформаційна та кібербезпека: формування навичок цифрової гігієни, медіаграмотності та захисту персональних даних в умовах тотальної цифровізації та інформаційних загроз.

Особлива увага у виданні приділяється концепції «безпечного дорослого»: вчитель або вихователь розглядається як представник критичної інфраструктури, здатний стабілізувати емоційний стан дітей через власну стійкість та емпатію. Матеріали лекцій базуються на нормативно-правовій базі України, враховують вимоги Концепції «Нова українська школа» та європейські стандарти якості освіти.

Видання розраховане на використання в межах внутрішньої системи забезпечення якості освіти, де моніторинг та оцінювання безпекових параметрів є невід'ємною частиною управлінського циклу закладу.

Автор сподівається, що ці лекції допоможуть майбутнім педагогам та освітнім управлінцям не лише отримати теоретичні знання, а й виробити практичні навички створення «острівів стабільності» для українських дітей у часи змін та випробувань.

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІКИ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Мета: сформувати у магістрів цілісне розуміння сутності, мети та завдань педагогіки безпеки як самостійної галузі педагогічної науки: розкрити зміст основних категорій та принципів дисципліни: обґрунтувати роль методологічних підходів у формуванні фізичної, психологічної та інформаційної безпеки особистості в сучасному освітньому середовищі, враховуючи виклики воєнного стану та цифрової трансформації суспільства.

План

1. Поняття та сутність педагогіки безпеки. Місце педагогіки безпеки в системі педагогічних наук.
2. Основні категорії та принципи педагогіки безпеки. Класифікація небезпек у сучасному вимірі.
3. Мета, завдання та функції педагогіки безпеки через призму комплексного підходу.
4. Історія розвитку ідей безпеки та її педагогічного осмислення від античності до епохи Homo Digital.

Ключові слова: педагогіка безпеки, культура безпеки, безпечне освітнє середовище, ризик-орієнтоване мислення, резильєнтність, фізична безпека, психологічна безпека, інформаційна безпека, превенція.

Рекомендована література:

1. Бойчук, Ю. Д., & Астахова, М. С. (2016). Сучасні підходи щодо формування компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Педагогіка безпеки*, (1), 10–18.
2. Гнатюк, О. В. (2024). *Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект*. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
3. Доценко, С. О., Ворожбіт-Горбатюк, В. В., & Собченко, Т. М. (2021). *Онлайн-безпека учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання*. Ранок.
4. Лунченко, Н. В. (Ред.). (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.
5. Нестеренко, М. (2025). *Цифрова грамотність і основи інформаційної безпеки в початковій школі*. Бердянський державний педагогічний університет.

6. Семененко, О., Семененко, Л., Водчиць, О., Ярмольчик, М., Петренко, С., & Поливода, М. (2025). Психолого-педагогічна підтримка дітей і молоді в умовах воєнного стану. *Social Development and Security*, 15(2).

7. Циганок, Г. М., Ключкова, Т. І., Бересток, О. В., & Байдак, Л. І. (2025). Формування безпечного освітнього середовища крізь лінгвістичну призму: досвід модуля Жана Моне. *Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія*, (1), 92–98.

1. Поняття та сутність педагогіки безпеки. Місце педагогіки безпеки в системі педагогічних наук

Педагогіка безпеки в сучасному науковому просторі постає як відповідь на глобальні кризи та соціальну турбулентність. Її сутність полягає у вивченні закономірностей цілеспрямованого процесу навчання, виховання та розвитку особистості, що спрямований на формування культури безпеки. Це наука про те, як виховати людину, здатну не лише захистити себе, а й свідомо проектувати безпечний простір для інших. У сучасному вимірі вона розглядається як фундаментальний складник гуманітарної безпеки держави, де освіта виступає як механізм управління соціальним розвитком.

Місце педагогіки безпеки в системі наук визначається її інтегративним характером. Вона тісно пов'язана із:

- загальною педагогікою: використовує її дидактичні принципи та форми організації освітнього процесу для навчання безпечній поведінці;
- психологією: спирається на знання про вікові особливості сприйняття ризику, механізми формування стресостійкості та подолання травми, що особливо важливо в умовах війни;
- валеологією: має спільну мету щодо збереження фізичного та ментального здоров'я як вищої цінності;
- цивільним захистом та охороною праці: адаптує технічні та нормативні знання для освітнього середовища, перетворюючи їх на доступні педагогічні методики.

Особливого значення набуває лінгвістичний вимір безпеки. Мова в освіті є не лише засобом передачі знань, а й інструментом конструювання безпеки. У європейському освітньому дискурсі безпека реалізується через стратегії довіри, інклюзії та відкритості. Безпечне середовище – це простір, де відсутня мовна дискримінація, а комунікація базується на етиці та взаємоповазі. Когнітивна лінгвістика дозволяє розглядати безпеку як базовий

концепт людського мислення, що вербалізується через стратегії підтримки та прийняття.

У сучасних умовах воєнного стану в Україні педагогіка безпеки трансформується: вона переходить від моделі пасивного захисту до моделі активної резильєнтності. Це передбачає поглиблення суб'єктності всіх учасників освітнього процесу, коли вчитель та учень стають партнерами у створенні безпекового дизайну школи. Школа перестає бути лише будівлею, вона стає «островом соціальної стабільності», де педагогічна підтримка допомагає долати хаос зовнішнього світу. Таким чином, педагогіка безпеки є стратегічним ресурсом оновлення суспільного життя, забезпечуючи перехід від культури виживання до культури сталого розвитку в безпеці.

2. Основні категорії та принципи педагогіки безпеки. Класифікація небезпек у сучасному вимірі

Фундаментом педагогіки безпеки є її категоріальний апарат, який дозволяє системно аналізувати навколишню дійсність.

Ключовою категорією є безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави. В освітньому контексті безпека розглядається у чотирьох нерозривних вимірах: фізичному (захист життя), психологічному (емоційний комфорт), соціальному (конструктивна взаємодія) та інформаційному (захист даних та свідомості).

Суміжні категорії включають:

- небезпека: сукупність чинників, що містять реальну чи потенційну загрозу. Важливо розуміти, що будь-яка діяльність людини є потенційно небезпечною, тому завдання педагогіки – навчити ідентифікувати ці загрози завчасно;

- ризик: імовірність настання небажаної події. Педагогіка безпеки формує ризик-орієнтоване мислення, допомагаючи учневі оцінювати наслідки своїх дій;

- превенція (попередження): комплекс заходів, спрямованих на усунення причин виникнення загроз.

Сучасна класифікація небезпек, що впливають на освітній процес, охоплює:

1. Природні: геологічні, метеорологічні та біологічні явища (наприклад, пандемії), які вимагають готовності до швидкої адаптації.

2. Техногенні: аварії на виробництві, пожежі, несправність технічних систем у школі.

3. Соціальні: злочинність, тероризм, наркоманія, а також булінг і мобінг у колективах.

4. Воєнні: артобстріли, мінна небезпека, окупація. Це вимагає розробки спеціальних протоколів евакуації та облаштування укриттів, які мають стати не лише фізичним сховищем, а й простором емоційної підтримки.

5. Екологічні: забруднення довкілля, що впливає на імунітет та загальне здоров'я здобувачів освіти.

Принципи педагогіки безпеки визначають логіку виховного впливу:

- принцип ноксологізації: розвиток здатності розрізняти небезпеки у світі речей та людей;

- принцип системності: безпека розглядається як цілісна структура, де технічні засоби захисту (відеоспостереження, укриття) неефективні без психологічної стабільності колективу;

- принцип гуманізму: пріоритет життя і здоров'я людини над будь-якими іншими цілями. У воєнний час це реалізується через правило «необхідність понад законом» – коли емоційний стан дитини та її безпека є важливішими за виконання навчального плану;

- принцип рефлексивності: навчання через аналіз власних дій та помилок у моделюванні безпечної поведінки.

Особлива увага приділяється психологічним аспектам сприйняття ризику. Часто люди страждають від «нереалістичного оптимізму» (вважаючи, що загроза їх не стосується) або «ефекту стада» (наслідування небезпечних дій натовпу). Педагогіка безпеки працює над подоланням цих когнітивних викривлень, формуючи свідому індивідуальну відповідальність за власну безпеку.

3. Мета, завдання та функції педагогіки безпеки через призму комплексного підходу

Головною метою педагогіки безпеки є формування культури безпеки особистості, здатної діяти впевнено за умов прийнятного ризику та приймати обґрунтовані рішення для збереження життя в усіх вимірах. Ця мета реалізується через систему завдань, що охоплюють різні сфери розвитку особистості.

Когнітивні завдання спрямовані на надання знань про:

- види небезпек та алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях;
- правила інформаційної гігієни та кібербезпеки;
- основи надання домедичної допомоги.

Важливо розвивати критичне мислення як інструмент фільтрації інформаційного «смогу» та дезінформації, що в умовах війни є формою зброї.

Психомоторні завдання фокусуються на відпрацюванні практичних навичок:

- реалізації алгоритмів евакуації до автоматизму;
- використанні засобів індивідуального захисту;
- безпечній взаємодії з цифровими пристроями та платформами.

Афективні (виховні) завдання є найбільш глибокими, оскільки вони формують:

- ціннісне ставлення до життя як найвищого блага;
- емпатію та готовність до взаємодопомоги;
- резильєнтність – здатність відновлюватися після стресу та зберігати внутрішню цілісність.

Функції педагогіки безпеки забезпечують її дієвість в освітній екосистемі:

- освітня: передача системних знань про безпеку життєдіяльності;
- виховна: формування моральних якостей та відповідальності за безпеку громади;
- розвивальна: стимулювання вольових та когнітивних якостей, необхідних для саморегуляції в кризі;
- діагностична: моніторинг психоемоційного стану та рівня безпекової компетентності учасників;
- корекційна: усунення шкідливих стереотипів поведінки та подолання наслідків травматичного досвіду.

У контексті сучасної війни в Україні особливого значення набуває концепція «зцілюючих класів». Навчання розглядається не лише як процес передачі знань, а як засіб психосоціальної підтримки. Школа стає осередком, де дитина через творчість, рутину та спілкування з «безпечним дорослим» опрацьовує травму. Педагог у такій системі виконує роль наставника, який контейнує тривогу учнів, допомагаючи їм знайти власні канали ресурсності (через віру, емоції, соціальні зв'язки, уяву чи фізичну активність). Така

модель підтримки перетворює освітній процес на потужний інструмент відновлення національного людського капіталу.

4. Історія розвитку ідей безпеки та її педагогічного осмислення від античності до епохи Homo Digital

Ідея безпеки розвивалася паралельно з еволюцією людської цивілізації, поступово трансформуючись від інстинктивного самозбереження до складної наукової концепції. У первісному суспільстві безпека була тотожна фізичному виживанню, а першими «уроками» були знання про використання вогню та уникнення хижаків.

Антична епоха принесла усвідомлення безпеки як гармонії тіла та духу. У Давній Греції фізичне виховання було частиною підготовки громадянина до захисту поліса, а філософська думка шукала етичні засади соціальної злагоди як гарантії внутрішньої безпеки громади.

Епоха Просвітництва заклала раціональні підвалини педагогіки безпеки:

- Ян Амос Коменський у своїй «школі життя» наголошував на важливості практичних знань, які допомагають людині орієнтуватися в реальному світі;
- Джон Локк акцентував на ролі загартовування та досвіду у вихованні стійкої особистості;
- Жан-Жак Руссо пропонував модель «природного виховання», де дитина вчиться на наслідках власних дій, формуючи адаптивність до змін середовища.

Українська педагогічна традиція, зокрема спадщина Василя Сухомлинського, внесла унікальний вклад у розуміння психологічної безпеки. Його «Школа радості» базувалася на емоційному благополуччі дитини, де довіра між вчителем та учнем була головним захисним фактором. Він формував у вихованців ціннісне ставлення до життя, що сьогодні є основою культури безпеки.

У ХХІ столітті ми увійшли в епоху Homo Digital. Цифрові технології кардинально змінили характер соціалізації. Сучасна дитина – це «цифровий абориген», для якого віртуальний простір є такою ж реальністю, як і фізичний. Це породило нові антропологічні виклики: інформаційний невроз, кібербулінг, втрату приватності. Поняття безпеки розширилося до категорії

«цифрового громадянства», що передбачає етичну та відповідальну участь у житті глобального мережевого суспільства.

Сучасна українська педагогічна думка в умовах війни збагачується теоріями резильєнтності та посттравматичного зростання. Безпека тепер розуміється не як відсутність загроз, а як динамічна здатність системи (особистості, школи, нації) відновлюватися та ставати сильнішою після руйнівних впливів. Історія педагогіки безпеки – це шлях від захисту тіла до захисту смислів, цінностей та цифрової ідентичності людини в мінливому світі.

Питання для самоконтролю:

1. Як лінгвістичні стратегії спілкування вчителя можуть впливати на рівень фізичної безпеки учнів під час надзвичайної ситуації?

2. Проаналізуйте суперечність: чи може абсолютна безпека освітнього середовища гальмувати розвиток резильєнтності особистості? Де проходить межа між «безпекою» та «теплими умовами»?

3. Чому принцип «Необхідність понад законом» вважається одним із найскладніших для імплементації в сучасній системі освіти України? Наведіть приклади етичних дилем, пов'язаних із цим принципом.

4. Як концепція Ното Digital змінює наше розуміння «базової довіри до світу» (за Е. Еріксоном), якщо значна частина взаємодії дитини відбувається у віртуальному просторі?

5. Уявіть ситуацію: вчитель демонструє високий рівень професійного вигорання, але формально виконує всі протоколи безпеки. Які приховані загрози для психологічної безпеки учнів містить така ситуація?

6. Як модель BASIC PH може бути використана вчителем не лише для стабілізації, а й для проектування індивідуальної траєкторії навчання дитини, що пережила травму?

7. Проаналізуйте роль «цифрового сліду» в контексті педагогіки безпеки: як навчання дитини управлінню своєю репутацією онлайн корелює із її загальним відчуттям захищеності в суспільстві?

ТЕМА 2. СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Мета: сформувати у магістрів системне розуміння безпечного освітнього середовища як стратегічної основи функціонування закладу освіти: розкрити нормативно-правові та організаційні механізми розбудови безпекового простору: визначити управлінські алгоритми створення внутрішньої системи забезпечення якості освіти: розвинути вміння проєктувати безпековий дизайн закладу на засадах людиноцентризму та автономії.

План

1. Концептуальна модель та нормативно-правове регулювання безпечного освітнього середовища в Україні.
2. Управлінський цикл та розбудова внутрішньої системи забезпечення якості освіти.
3. Принципи реалізації безпекового простору: дитиноцентризм, автономія та етика взаємодії.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, ВСЗЯО, стратегія розвитку, управлінський цикл, SWOT-аналіз, людиноцентризм, освітня екосистема, нормативне регулювання.

Рекомендована література:

1. Бобровський, М. В., Горбачов, С. І., Заплотинська, О. О., & Ліннік, О. О. (2021). *Абетка для директора: Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти*. Державна служба якості освіти України.
2. Гнатюк, О. В. (2024). *Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект*. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
3. Луценко, Н. В. (Ред.). (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.
4. Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. *Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі*.
5. Циганок, Г. М., Клочкова, Т. І., Бересток, О. В., & Байдак, Л. І. (2025). Формування безпечного освітнього середовища крізь лінгвістичну призму: досвід модуля Жана Моне. *Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія*, (1), 92–98.

1. Концептуальна модель та нормативно-правове регулювання безпечного освітнього середовища в Україні

Безпечне освітнє середовище у сучасному науковому дискурсі розглядається не просто як відсутність небезпек, а як комплексний стан функціонування освітньої екосистеми, де забезпечено захист прав, гідності та життя всіх учасників процесу. Згідно із законодавством України, зокрема статтею 1 Закону «Про освіту», під безпечним освітнім середовищем розуміють сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової чи моральної шкоди. Важливо усвідомити, що цей концепт еволюціонував від моделі «школи-сховища» до моделі «острова соціальної стабільності», що особливо актуально в умовах воєнного стану.

Нормативне регулювання безпечного освітнього середовища базується на ієрархічній системі документів, де фундаментом є Конституція України, яка гарантує право на безпеку та гідність. Ключовим стратегічним документом є Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі (2020). Ця стратегія визначає безпеку як інтегральний показник якості освіти, що включає не лише технічні параметри, а й культуру поведінки, знання алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях та формування здоров'язбережувальної компетентності. У воєнний час правове поле було доповнено Концепцією безпеки закладів освіти на 2023–2025 роки та приєднанням України до Декларації про безпеку шкіл, що накладає на державу зобов'язання захищати освіту від нападів та використання у військових цілях.

Концептуальна модель безпечного освітнього середовища характеризується такими ознаками:

- комплексність: вона охоплює фізичний, психосоціальний та інформаційно-цифровий виміри, які є взаємозалежними (наприклад, технічна несправність систем оповіщення миттєво руйнує відчуття психологічної захищеності);
- превентивність: пріоритет віддається запобіганню загрозам, а не ліквідації їхніх наслідків, що вимагає постійного аналізу ризиків;
- суб'єктність: кожен учасник освітнього процесу – від директора до учня – є активним творцем безпеки, а не лише об'єктом захисту;

- трансформативність: здатність середовища швидко адаптуватися до нових викликів (пандемій, блекаутів, евакуацій).

Особливе значення має лінгвістичний вимір безпеки, який закріплюється у нормах про недискримінацію. Безпечне середовище конструюється через мову як простір інклюзії та діалогу. Це означає відсутність «мови ворожнечі», етичність комунікації та лінгвістичну чутливість до потреб різних груп населення. Отже, нормативно-правове регулювання створює не лише жорсткі рамки відповідальності, а й етичний орієнтир для розбудови школи як безпечного гуманітарного простору.

Створення безпечного освітнього середовища вимагає від керівника закладу розуміння рівнів відповідальності. Засновник закладу (місцева громада) відповідає за стратегічне фінансування та розвиток інфраструктури, тоді як керівник – за організацію щоденного безпекового менеджменту. Педагоги ж виступають «першою лінією» ідентифікації загроз і формування культури безпеки у дітей. Таким чином, концепція безпечного освітнього середовища у XXI столітті переходить у площину управління цінностями, де безпека є фундаментом для реалізації права дитини на самоактуалізацію та успішну соціалізацію.

2. Управлінський цикл та розбудова внутрішньої системи забезпечення якості освіти

Ефективна розбудова безпечного середовища неможлива без системного управління, яке в українській практиці реалізується через внутрішню систему забезпечення якості освіти. Це не формальний набір папок, а живий механізм, створений безпосередньо в освітньому просторі. Згідно з «Абеткою для директора», управління якістю (і безпекою як її частиною) базується на класичному управлінському циклі: проєктування (планування), реалізація (дія), моніторинг (перевірка) та корекція (удосконалення).

Перший етап – проєктування – починається із визначення місії та візії закладу. Керівництво спільно з колективом має дати відповідь на запитання: «Якою ми бачимо нашу школу з точки зору безпеки через 5 років?». На основі цього розробляється Стратегія розвитку закладу освіти, яка обов'язково містить розділ про безпечне середовище. Важливо, щоб цілі були реалістичними та вимірюваними. Наприклад, ціль «створити безпечне

середовище» є абстрактною, тоді як ціль «забезпечити 100% обізнаність учнів із протоколами евакуації до кінця семестру» є операційною та вимірною.

Для об'єктивної оцінки стану середовища застосовується метод SWOT-аналізу, який дозволяє виявити:

- сильні сторони: наявність кваліфікованої психологічної служби, сучасне технічне оснащення, високий рівень довіри в колективі;
- слабкі сторони: відсутність безбар'єрного доступу до окремих кабінетів, застарілі системи відеоспостереження, конфліктність у певних класах;
- можливості: залучення грантових коштів, співпраця з міжнародними організаціями (ЮНІСЕФ, GIZ), участь у програмах підвищення кваліфікації;
- загрози: демографічні зміни в громаді, кіберзагрози, ризики, пов'язані з воєнними діями.

Другий етап – реалізація – передбачає впровадження запланованих заходів у Річний план роботи школи. Безпека має стати наскрізною темою: від тематики засідань педради до змісту годин спілкування з учнями. Керівник має делегувати повноваження, призначаючи відповідальних за окремі напрями (наприклад, заступник директора з адміністративно-господарської частини відповідає за інфраструктурний аудит, а соціальний педагог – за моніторинг випадків булінгу).

Третій етап – самооцінювання (моніторинг) – є критичним для внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Заклад може обрати модель комплексного щорічного самооцінювання або поглибленого вивчення окремих напрямів. Інструментарій моніторингу включає анонімні опитування батьків та учнів, спостереження за освітнім середовищем та вивчення ділової документації. Наприклад, аналіз журналів відвідування може виявити приховані випадки булінгу (коли дитина систематично пропускає уроки без поважних причин). Результати моніторингу мають бути оприлюднені у щорічному звіті керівника, що забезпечує прозорість та підвищує рівень довіри громади до закладу.

Четвертий етап – корекція – замикає цикл. На основі отриманих даних вносяться зміни до стратегії розвитку та планування на наступний рік. Таким чином, розбудова внутрішньої системи забезпечення якості освіти перетворює управління безпекою на процес безперервного вдосконалення, де кожна помилка розглядається як точка росту для системи. Це дозволяє

закладу освіти не лише виживати в умовах кризи, а й динамічно розвиватися, зберігаючи якість освітніх послуг.

3. Принципи реалізації безпекового простору: дитиноцентризм, автономія та етика взаємодії

Реалізація безпечного освітнього середовища базується на ціннісному фундаменті, де провідним є принцип дитиноцентризму. Це особистісно орієнтована модель, яка вимагає відмови від навчання «середнього учня» на користь врахування унікальних потреб кожної дитини. У безпековому контексті дитиноцентризм означає, що інтереси та захист дитини стоять вище за академічні показники. Якщо дитина перебуває в стані стресу чи тривоги, вона не здатна навчатися через особливості функціонування мозку. Тому створення «простору сили» та емоційного комфорту є першочерговою дидактичною умовою.

Принцип автономії закладу освіти є ще однією опорою безпекового дизайну. Автономія дає керівництву та педагогічній раді право самостійно визначати пріоритети, обирати методики навчання безпеці, розробляти власні протоколи та правила поведінки (наприклад, корпоративний етичний кодекс школи). Це дозволяє адаптувати систему безпеки до специфічних умов конкретної будівлі чи соціального складу громади. Автономія також передбачає академічну свободу вчителя у виборі інструментів для формування резильєнтності учнів, наприклад, через впровадження елементів арт-терапії чи ігрових технологій на уроках.

Етика взаємодії та педагогіка партнерства є ключовими для соціальної безпеки. Безпека – це продукт якісних стосунків. У школі має панувати культура нульової толерантності до будь-яких форм дискримінації, експлуатації та приниження гідності. Це реалізується через:

- принцип взаємної поваги та довіри: вчитель виступає як «безпечний дорослий», який здатний контейнувати тривогу дитини, вислухати її та надати підтримку без засудження;
- справедливість та об'єктивність: прозорі критерії оцінювання та зрозумілі правила поведінки знижують рівень тривожності учнів і запобігають конфліктам;

• партнерство з батьками: батьки розглядаються не як споживачі послуг, а як співзасновники безпечного простору, які беруть участь в аудитах безпеки, обговоренні стратегій та навчанні дітей правилам поведінки поза школою.

Важливим аспектом є формування «культури помилки». Безпечне середовище – це місце, де дитина не боїться помилитися, бо знає, що її підтримають. Це стимулює пізнавальну активність та ініціативність. Управлінські рішення в такій системі приймаються на основі конструктивної співпраці та людиноцентризму, де кожна особа (і учень, і вчитель) відчуває свою цінність та приналежність до спільноти.

Підсумовуючи, створення безпечного освітнього середовища – це шлях трансформації організаційної культури закладу від жорсткого адміністративного контролю до гнучкої екосистеми підтримки та розвитку. Лише коли принципи дитиноцентризму та етики взаємодії стають щоденною практикою, школа перетворюється на справді безпечне місце, де кожна дитина може розкрити свій потенціал, незважаючи на зовнішні шторми. Безпека тут виступає не як обмеження, а як необхідна умова свободи та якісної освіти.

Питання для самоконтролю:

1. Чому формальне виконання всіх нормативних вимог та наявність укриття ще не гарантує створення справді «безпечного освітнього середовища»? Які приховані фактори можуть руйнувати безпеку зсередини?

2. Проаналізуйте суперечність: як забезпечити право на приватність та конфіденційність персональних даних учнів (інформаційна безпека), зберігаючи при цьому прозорість та відкритість діяльності закладу для громади?

3. Уявіть, що результати SWOT-аналізу вашої школи показали критично низький рівень довіри між вчителями та адміністрацією. Як це може вплинути на фізичну безпеку дітей під час екстреної евакуації?

4. Чи може надмірне фокусування на безпеці (наприклад, жорсткий нагляд, камери в кожному кутку, численні заборони) призвести до деградації автономії особистості та зниження навчальної мотивації? Де проходить межа доцільності?

5. Як принцип «Необхідність понад законом» у моделі зцілюючих класів корелює з поняттям «якості освітньої діяльності»? Чи не призведе

послаблення академічних вимог до втрати конкурентоспроможності випускників?

6. Якщо за результатами самооцінювання виявлено, що батьки не вважають школу безпечним місцем через випадки мобінгу в колективі вчителів, якими мають бути першочергові управлінські кроки директора?

7. Проаналізуйте роль лінгвістичної інклюзії: як зміна стилю спілкування вчителя (від директивного до діалогічного) може реально знизити ризик виникнення ситуацій булінгу в класі?

ТЕМА 3. ФІЗИЧНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Мета: сформувати у магістрів системні знання про фізичну безпеку як пріоритетну складову безпечного освітнього середовища: вивчити вимоги до інженерно-технічного облаштування захисних споруд і протипожежного захисту в закладах освіти: опанувати принципи універсального дизайну та безбар'єрності: розробити алгоритми навчання здобувачів освіти правилам дорожнього руху та мінної безпеки на шляху до школи.

План

1. Концепція фізичної безпеки в освітньому середовищі: суб'єктність, відповідальність та роль Служби освітньої безпеки.
2. Інфраструктурні вимоги до захисних споруд цивільного захисту та протипожежна безпека в закладах освіти.
3. Безбар'єрність та універсальний дизайн як інструменти фізичної доступності освітнього простору.
4. Технології навчання здобувачів освіти безпечній поведінці: «безпечна дорога до школи», дорожній рух та мінна обізнаність.

Ключові слова: фізична безпека, захисна споруда, найпростіше укриття, протокол безпеки, безбар'єрність, універсальний дизайн, Служба освітньої безпеки, дорожній рух, мінна безпека, флікери.

Рекомендована література:

1. Бобровський, М. В., Горбачов, С. І., Заплотинська, О. О., & Ліннік, О. О. (2021). *Абетка для директора: Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти*. Державна служба якості освіти України.
2. Гнатюк, О. В. (2024). *Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект*. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
3. Лунченко, Н. В. (Ред.). (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.
4. Слюніна, В. О. (2011). *Бесіди з безпеки життєдіяльності в школі. 5–11 класи*. Видавнича група «Основа».
5. Циганок, Г. М., Клочкова, Т. І., Бересток, О. В., & Байдак, Л. І. (2025). Формування безпечного освітнього середовища крізь лінгвістичну призму: досвід модуля Жана Моне. *Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія*, (1), 92–98.

1. Концепція фізичної безпеки в освітньому середовищі: суб'єктність, відповідальність та роль Служби освітньої безпеки

Фізична безпека в освітньому середовищі – це система комплексної безпеки, яка має забезпечити стан захищеності школи й учасників освітнього процесу від реальних і прогнозованих загроз соціального, техногенного і природного характеру. В умовах воєнного стану фізична безпека учнів трансформується із формального дотримання техніки безпеки у стратегію виживання та збереження людського капіталу. Вона охоплює систему умов, що гарантують захист життя і здоров'я дітей та дорослих упродовж усього освітнього процесу, включаючи перебування в будівлі, на пришкольній території та на шляху до закладу.

Ключовим аспектом сучасної фізичної безпеки є поглиблення суб'єктності всіх учасників. Це означає перехід від моделі, де дитина є пасивним об'єктом нагляду, до моделі активної участі, де кожен учень знає свою роль у критичній ситуації. Педагогіка безпеки наголошує, що безпека починається з вибудовування горизонтальних зв'язків: коли вчитель, адміністратор та офіцер охорони діють як єдина команда, а учні інтегровані в цю систему через чіткі протоколи дій. Протокол безпеки – це певний набір правил та процедур, якими повинні керуватися всі присутні в закладі в разі загрози. Ефективність таких протоколів залежить від їхньої адаптації до архітектурних особливостей будівлі, специфіки місцевості та віку дітей. Наприклад, для молодших школярів команди мають бути короткими та спонукальними: «Візьми наплічник», «Слідуй за вчителем», «Допоможи другу».

Важливою інновацією в системі фізичного захисту українських шкіл є створення Служби освітньої безпеки. Інспектор Служби освітньої безпеки – це не просто охоронець, а поліцейський-наставник, партнер школи, який виконує низку критичних функцій. По-перше, це правоохоронна функція: патрулювання території, контроль пропускового режиму, виявлення та припинення правопорушень (бійки, крадіжки, розповсюдження заборонених речовин). По-друге, це превентивна та просвітницька діяльність: проведення тренінгів із мінної безпеки, кібергігієни та домедичної допомоги. Офіцер СОБ має право носити та застосовувати зброю у виняткових випадках, передбачених законом, що є додатковим гарантом захисту життя в умовах екстремальних загроз.

Рівні відповідальності за фізичну безпеку чітко розмежовані. Засновник закладу (громада) відповідає за стратегічне фінансування, ремонт споруд і закупівлю технічних засобів захисту. Керівник закладу несе відповідальність за організаційний менеджмент: відпрацювання евакуаційних шляхів, наявність тривожних кнопок та координацію зі службами екстреної допомоги (ДСНС, поліція). Педагоги забезпечують безпосередній супровід дітей, контролюють їхнє переміщення до укриттів та проводять щоденний скринінг безпекових ризиків у класі. Така багаторівнева структура дозволяє мінімізувати вплив «людського фактору» та забезпечити стабільність освітнього процесу навіть у періоди високої небезпеки.

2. Інфраструктурні вимоги до захисних споруд цивільного захисту та протипожежна безпека в закладах освіти

Забезпечення фізичної безпеки в сучасних умовах неможливе без належної інфраструктури цивільного захисту. Захисні споруди поділяються на кілька типів: сховища (герметичні споруди для тривалого перебування), протирадіаційні укриття (негерметичні, захищають від іонізуючого випромінювання), споруди подвійного призначення (підземні паркінги, цоколі, пристосовані для захисту) та найпростіші укриття (підвали, які відповідають мінімальним вимогам безпеки). Найкращим варіантом для школи є наявність укриття безпосередньо в будівлі закладу, оскільки кожна секунда евакуації під час повітряної тривоги є вирішальною.

Основні вимоги до облаштування найпростіших укриттів включають забезпечення можливості безперервного перебування в них людей протягом не менше 48 годин. Для цього укриття мають бути оснащені: місцями для сидіння та лежання (лавки, ліжка, нари): ємностями з питною водою (з розрахунку 2 літри на особу на добу): запасами продуктів у герметичних контейнерах: резервним штучним освітленням (ліхтарі, свічки): засобами зв'язку (телефон, радіоприймач): шанцевим інструментом (лопати, лом) для розчищення можливих завалів. Важливим елементом є наявність виносних баків для нечистот у неканалізованих приміщеннях. Вентиляція в укритті повинна забезпечувати належний рівень кисню та відсутність вологості (не вище 70%), а температурний режим взимку має підтримуватися на рівні не нижче +10°C.

Герметичність та технічний стан укриттів перевіряються шляхом регулярних аудитів. Оцінюється цілісність огорожувальних конструкцій, справність захисно-герметичних дверей, механізмів задраювання та противибухових пристроїв на повітроводах. Укриття повинно мати не менше двох входів/виходів, які мають бути вільними від захарашення та обладнаними світловими вказівниками «Вхід». Ключі від укриття мають зберігатися у двох комплектах: один у відповідальній особі, інший – на вахті чи в опечатаному вигляді у доступному місці, про що повідомляється на вхідній табличці.

Протипожежна безпека є невід’ємним складником інфраструктурного захисту. Вона включає обов’язкову наявність первинних засобів пожежогасіння (вогнегасники), автоматичної пожежної сигналізації та незахарашених евакуаційних шляхів. Усі працівники закладу повинні знати алгоритм дій у разі загоряння: негайне оповіщення через номер «101», організація евакуації згідно з графічною частиною плану, відключення електроенергії та перевірка приміщень на відсутність людей. Важливо враховувати специфіку кабінетів підвищеного ризику (хімія, фізика, інформатика), де реактиви та електрообладнання потребують спеціальних умов зберігання у металевих сейфах та регулярної перевірки ізоляції проводки. Протипожежний захист – це не лише наявність обладнання, а й виховання в учнів культури поведіння з вогнем через бесіди, вікторини та практичні навчання.

3. Безбар’єрність та універсальний дизайн як інструменти фізичної доступності освітнього простору

Безбар’єрність в освіті – це філософія суспільства без обмежень, яка передбачає створення середовища, де кожна дитина, незалежно від її фізичних особливостей, може почуватися комфортно та незалежно. Це поняття охоплює не лише архітектурну доступність, а й освітню, інформаційну та цифрову безбар’єрність. Під час війни, коли кількість осіб із травмами та обмеженнями мобільності зростає, питання безбар’єрності стає критичною вимогою до фізичної безпеки. Якщо дитина на кріслі колісному не може самостійно та швидко потрапити до укриття через відсутність пандуса – це системний дефект фізичної безпеки закладу.

Універсальний дизайн у сфері освіти – це підхід до проєктування предметів, приміщень та програм, який робить їх придатними для

використання всіма особами без потреби в додатковій адаптації. Сім принципів універсального дизайну визначають логіку облаштування простору: рівність та доступність: гнучкість використання: простота та інтуїтивність: сприйняття інформації незалежно від сенсорних можливостей: терпимість до помилок (захист від випадкових небезпечних дій): мінімізація фізичних зусиль: наявність необхідного розміру та простору для підходу й маневрування. Прикладом універсального дизайну є пологий вхід до школи без сходинок, який однаково зручний і для дитини з інвалідністю, і для вчителя, що несе важкі матеріали, і для батьків із дитячим візочком.

Фізична безбар'єрність у закладі освіти реалізується через конкретні інженерні рішення: встановлення пандусів із правильним кутом нахилу та поручнями: розширення дверних прорізів для проїзду візків: облаштування спеціальних санітарних вузлів із кнопками виклику допомоги: використання контрастного маркування сходів та пішохідних зон для людей із порушеннями зору: забезпечення вільної навігації через візуальні вказівники та тактильні елементи. Важливою є також ергономіка меблів у класах: регульовані парти та стільці дозволяють дитині підтримувати правильну поставу та комфортно працювати протягом дня, що є профілактикою фізичної втоми та соматичних скарг.

Інформаційна доступність як частина фізичної безпеки передбачає, що в разі надзвичайної ситуації сигнали оповіщення будуть сприйняті всіма. Це вимагає дублювання звукових сирен світловими сигналами (для осіб із порушеннями слуху) та забезпечення чіткої, контрастної візуалізації шляхів евакуації. Створення безбар'єрного середовища – це не лише виконання нормативів, а й лінгвістична інклюзія: мова, якою ми описуємо простір, має бути вільною від стереотипів і спрямованою на підтримку гідності кожного учасника. Школа, побудована на засадах універсального дизайну, перетворюється з будівлі з перешкодами на динамічну екосистему, яка підсилює можливості дитини та мінімізує її вразливість.

4. Технології навчання здобувачів освіти безпечній поведінці: «безпечна дорога до школи», дорожній рух та мінна обізнаність

Формування навичок безпечної поведінки у здобувачів освіти вимагає системного та інтерактивного підходу, оскільки просте зачитування правил не веде до зміни поведінкових моделей. Технологія «безпечна дорога до школи» спрямована на опрацювання щоденного маршруту дитини з

урахуванням усіх можливих ризиків: від дорожнього руху до воєнних загроз. Кожна дитина повинна мати «карту безпечного маршруту», розроблену спільно з батьками, де позначені безпечні місця для укриття в разі тривоги, регульовані перехрестя та небезпечні зони, яких слід уникати.

Навчання правилам дорожнього руху базується на розрізненні ролей: водій, пішохід, пасажир, велосипедист. Для молодших школярів ефективними є симуляційні ігри (наприклад, «Світлофор», «Зупинись»), які демонструють фізичні закони, зокрема те, що автомобіль не може зупинитися миттєво. Важливо вчити дітей правилам посадки та висадки з транспорту, етиці поведінки в салоні та використанню засобів пасивного захисту (паски безпеки, автокрісла). Окремим аспектом є використання світлоповертальних елементів (флікерів). Флікери роблять дитину помітною в темну пору доби на відстані до 130-150 метрів, що значно знижує ризик наїзду. Майстер-класи з виготовлення власних брелоків-флікерів допомагають дітям сприймати цей елемент безпеки як привабливий аксесуар, а не як нав'язане обмеження.

Мінна безпека – це виклик часу, який потребує від учнів знання чотирьох «суперздібностей»: Будь уважним! Не підходь! Не чіпай! Повідом дорослим і телефонуй «101»! Діти мають вміти розпізнавати вибухонебезпечні предмети за формою (міни, снаряди, гранати) та камуфляжним кольором (зелений, коричневий, сірий). Важливо наголошувати, що вибухонебезпечні предмети можуть бути замасковані під звичайні речі: іграшки, коробки, сумки, залишені гаджети. Навчання проводиться з використанням карток-асоціацій, де небезпечні предмети порівнюються з безпечними аналогами (наприклад, фрукт гранат і граната), щоб закріпити візуальний образ загрози без надмірної травматизації психіки.

Місця мінної небезпеки (лісосмуги, узбіччя, зруйновані будівлі, покинута техніка) та знаки, що попереджають про них (червоні прямокутники з черепом, біло-червона стрічка, саморобні таблички), повинні бути вивчені до автоматизму. Педагог має використовувати принцип «не нашкодь»: інформація не повинна лякати дитину до стану паралічу, а має формувати свідому обережність. Використання мультфільмів (наприклад, про пса Патрона) та квестів дозволяє дітям засвоїти складну інформацію у цікавій формі. Кінцевим результатом такої роботи є сформована здоров'язберезувальна компетентність, коли дитина здатна самостійно

оцінювати фізичні ризики та діяти згідно з алгоритмами безпеки, захищаючи не лише себе, а й оточуючих.

Питання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте етичну та безпекову суперечність: чи може присутність офіцера Служби освітньої безпеки зі зброєю у закладі освіти негативно вплинути на відчуття психологічного комфорту учнів? Як зрівноважити фізичний захист і емоційний спокій дитини?

2. Уявіть, що під час повітряної тривоги в укритті закладу освіти виникла тиснява (ефект натовпу). Які лінгвістичні та педагогічні стратегії має застосувати вчитель, щоб миттєво стабілізувати ситуацію, не вдаючись до агресії?

3. Чому універсальний дизайн вважається вигідним не лише для осіб з інвалідністю, а й для загальної системи фізичної безпеки закладу під час екстреної евакуації? Наведіть приклади «подвійного призначення» елементів безбар'єрності.

4. Які приховані фізичні загрози можуть виникнути під час дистанційного навчання вдома (наприклад, організація робочого місця, електробезпека), і як вчитель може вплинути на безпеку дитини поза стінами школи?

5. Проаналізуйте феномен «нереалістичного оптимізму» в поведінці підлітків на дорозі (наприклад, перебігання на червоне світло). Як за допомогою знань із фізики та біології переконати учня в небезпеці такої поведінки без прямого повчання?

6. Як вчитель початкових класів має пояснити дитині небезпеку «цікавих знахідок», щоб не спровокувати дослідницький інтерес до таких предметів, а навпаки – сформувати стійку дистанцію?

7. Чи згодні ви з твердженням, що формальне виконання вимог протипожежної безпеки (наявність вогнегасників) є неефективним без розвитку «безпекового мислення» в учнів? Як перетворити інструктаж на ціннісний орієнтир?

ТЕМА 4. ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ПОСИЛЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Мета: сформувати у магістрів цілісне розуміння психологічної безпеки як базової характеристики якості життя в умовах війни: розкрити зміст концепції «безпечного дорослого» та моделей психосоціальної підтримки дітей: навчити застосовувати інструментарій моделі BASIC PH для відновлення внутрішньої стабільності: розвинути навички ідентифікації вторинної травматизації та професійного вигорання педагогів у кризових ситуаціях.

План

1. Концепція психологічної безпеки особистості та освітнього середовища: складники, критерії та виклики воєнного часу.
2. Посилення резильєнтності та стресостійкості учасників освітнього процесу: методологічні ракурси та технології.
3. Багатовимірна модель внутрішньої стабільності BASIC PH та практичні техніки психосоціальної підтримки дітей і молоді.

Ключові слова: психологічна безпека, резильєнтність, стресостійкість, зцілюючі класи, вторинна травматизація, модель BASIC PH, психосоціальна підтримка, безпечний дорослий.

Рекомендована література:

1. Бойчук, Ю. Д., & Астахова, М. С. (2016). Сучасні підходи щодо формування компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Педагогіка безпеки*, (1), 10–18.
2. Гнатюк, О. В. (2024). *Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
3. Кудінова, М. (2022). Методологічні засади розвитку стресостійкості здобувачів освіти загальноосвітніх навчальних закладів в умовах військових дій. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, (14), 24–31.
4. Лунченко, Н. В. (Ред.). (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.
5. Семененко, О., Семененко, Л., Водчиць, О., Яромольчик, М., Петренко, С., & Поливода, М. (2025). Психолого-педагогічна підтримка дітей і молоді в умовах воєнного стану. *Social Development and Security*, 15(2).

6. Циганок, Г. М., Ключкова, Т. І., Бересток, О. В., & Байдак, Л. І. (2025). Формування безпечного освітнього середовища крізь лінгвістичну призму: досвід модуля Жана Моне. *Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія*, (1), 92–98.

1. Концепція психологічної безпеки особистості та освітнього середовища: складники, критерії та виклики воєнного часу

Психологічна безпека в сучасному освітньому просторі виступає не лише як відсутність загроз, а як фундаментальна характеристика якості життя людини, що забезпечує її особистісне благополуччя, можливість самоактуалізації та ефективного навчання. У широкому сенсі під психологічною безпекою середовища розуміють такий стан, що вільний від будь-яких проявів психологічного насильства у взаємодії людей, забезпечує задоволення базових потреб у спілкуванні та створює умови для психологічної захищеності кожного учасника. Психологічна безпека особистості, у свою чергу, проявляється через внутрішню здатність людини зберігати стабільність навіть у середовищі з деструктивними чинниками, зокрема під впливом психотравмувальних подій війни.

Для вимірювання та розбудови такого середовища доцільно використовувати формулу, згідно з якою психологічна безпека є продуктом поєднання високої культури безпеки, комплексного комфорту (фізичного, психологічного та соціального) та постійного аналізу ризиків. Культура безпеки передбачає не лише знання правил, а й сформоване ризик-орієнтоване мислення, де безпека стає наскрізною цінністю. Психологічний комфорт у цій системі базується на атмосфері довіри, де учасники не бояться висловлювати власну думку чи припускатися помилок. Саме «культура помилки» є одним із ключових індикаторів безпеки, оскільки вона знижує рівень тривожності та стимулює пізнавальну активність.

Психологічна безпека розглядається на кількох рівнях:

- суспільний рівень: характеристика національної безпеки, що забезпечує якість життя населення та виконання соціальними інститутами своїх функцій;
- рівень локального середовища: це мікроклімат у сім'ї, навчальній групі чи педагогічному колективі, де формується відчуття приналежності;
- рівень особистості: суб'єктивне переживання своєї захищеності або незахищеності, здатність чинити опір зовнішньому тиску.

Війна в Україні внесла кардинальні зміни у розуміння безпеки. Вона спричинила дестабілізацію всіх аспектів життя, перетворивши освітнє середовище на острів соціальної стабільності. Головною загрозою в процесі взаємодії сьогодні є отримання психологічної травми, яка заважає позитивному розвитку. До факторів ризику належать не лише обстріли чи окупація, а й інтенсифікація навчання, невідповідність методів викладання психоемоційному стану дітей та емоційне виснаження самих педагогів. Для діагностики стану середовища фахівці виокремлюють три показники: рівень ставлення до середовища (позитивний чи негативний), задоволеність його характеристиками та рівень захищеності від насильства.

В умовах воєнного стану психологічна безпека потребує мультифункціонального підходу. Це означає, що до її створення мають бути залучені всі стейкхолдери: від адміністрації, яка забезпечує прозорість управлінських рішень, до вчителів і батьків. Важливо розуміти, що задоволення потреби в безпеці посідає друге місце в ієрархії Маслоу, і без її задоволення будь-які спроби досягти академічних успіхів будуть марними. Навчальна діяльність в умовах хронічного стресу є об'єктивно складною: новий режим життя, розірвані соціальні зв'язки та постійна невизначеність вимагають від освітнього закладу трансформації у простір психосоціальної підтримки, де дитину бачать, чують і приймають безумовно.

2. Посилення резильєнтності та стресостійкості учасників освітнього процесу: методологічні ракурси та технології

У контексті тривалої кризи поняття резильєнтності та стресостійкості стають центральними для виживання освітньої системи. Резильєнтність визначається як здатність особистості або системи відновлюватися всупереч невдачам і вибудовувати повноцінне життя в складних умовах. Це своєрідний «душевний імунітет», який дозволяє не просто вижити, а й досягти посттравматичного зростання – досвіду позитивних змін у стосунках, поглядах на себе та життєвій філософії після перенесених випробувань. Стресостійкість же розглядається як сукупність особистісних рис, що дозволяють переносити великі навантаження без шкоди для здоров'я.

Методологічні засади розвитку цих якостей охоплюють три ракурси:

- психотерапевтичний: використання методів раціоналізації подій (деталізація страху), парадоксальної інтенції (гумор як засіб дистанціювання) та когнітивної ретроспекції (аналіз минулих перемог);
- педагогічний: впровадження принципів системності, диференціації та інтеграції психологічних знань у кожен урок;
- психологічний: вплив на особистісний (самооцінка), емоційний (регуляція) та поведінковий компоненти.

Особливого значення набуває модель «зцілюючих класів» (проф. Г. Каруц). Вона ґрунтується на ідеї, що війна однаково впливає на всіх, і вчитель є представником критичної інфраструктури, який забезпечує стабілізацію дітей. Ключовим принципом моделі є «Необхідність понад законом»: у кризові періоди емоційний стан дитини є важливішим за навчальні нормативи. Вчитель має регулювати «дозу» навчання, надавати дозвіл на обговорення складних тем і забезпечувати рутину як опору. Рутину повертає відчуття контролю, що є критично важливим при розриві когнітивної та соціальної безперервності.

Важливим викликом для педагога є вторинна травматизація. Це зміни у внутрішньому досвіді вчителя, які виникають внаслідок емпатичного залучення в історії дітей, що постраждали. Синдром професійного вигорання в умовах війни посилюється втомою від співчуття. Безпечний дорослий – це стабільний дорослий. Щоб бути опорою для учнів, вчитель мусить дбати про власну саморегуляцію, розрізняти симптоми виснаження та звертатися за підтримкою (інтервізії, супервізії). Травмочутливе навчання передбачає, що вчитель не лише передає знання, а й контейнує тривогу дитини, створюючи «безпечне місце» у класі – затишний куточок з м'якими речами, книгами чи іграшками, де учень може заспокоїтися.

Для розвитку резильєнтності учнів у початковій та дошкільній освіті використовуються ігрові технології. Наприклад, вправа «Ви – океан» допомагає вчителю відчути власну силу та стійкість, щоб не «розбитися» об емоції дитини, а вправа «Ви – ведмідь» вчить дітей створювати свій «барліг» – простір затишку та безпеки. Ситуація успіху, навіть поодинокі, може стати точкою відліку для відновлення дитини, даючи їй заряд активного оптимізму. Педагогіка безпеки наголошує: формування стійкого покоління можливе лише через нову культуру взаємодії, де дорослий виступає не диктатором, а мудрим і емоційно грамотним наставником.

3. Багатовимірна модель внутрішньої стабільності BASIC PH та практичні техніки психосоціальної підтримки дітей і молоді

Одним із найефективніших інструментів відновлення стабільності є модель BASIC PH, розроблена проф. Мулі Лахадом. Вона базується на тому, що кожна людина має унікальний набір ресурсних каналів для подолання стресу. Модель виділяє шість таких каналів, які вчитель може активізувати в освітньому процесі:

- B (Belief – віра): опора на цінності, переконання, життєву філософію. Для дитини це може бути віра в перемогу, в «суперсили» добра або сімейні традиції.

- A (Affect – емоції): вираження почуттів через розмову, плач або сміх. Важливо вчити дітей називати свої емоції.

- S (Social – соціум): приналежність до групи, підтримка друзів і вчителів. Спільні проєкти та ігри зміцнюють цей канал.

- I (Imagination – уява): використання творчості, метафор, мрій. Малювання, казки та мрії про майбутнє допомагають опрацювати травму.

- C (Cognition – когніція): логіка, планування, збір фактів. Розуміння алгоритмів евакуації чи дотримання розкладу дня заспокоює через відчуття передбачуваності.

- Ph (Physiology – фізична діяльність): спорт, дихання, релаксація, сон. Тілесні вправи є найшвидшим способом зняття гострої напруги.

Практична реалізація психосоціальної підтримки включає застосування конкретних технік стабілізації. Для дітей початкової школи та дошкільнят ефективними є техніка «Метелик» (почергове поплескування по плечах для стимуляції півкуль мозку), «Дихання по долоньці» (візуалізація дихання) та вправа «Спагеті» (напруження та розслаблення тіла). Ці вправи допомагають повернути дитину в стан «тут і тепер», активізуючи парасимпатичну нервову систему, відповідальну за відновлення.

В умовах воєнного стану важливо відновити «безперервності», які були розірвані травмою:

- соціальну: допомогти знайти нових друзів у новому колективі;
- рольову: дати дитині маленьке доручення (наприклад, бути відповідальним за воду в укритті), щоб вона відчула свою корисність;
- історичну: запевнити, що зміни в поведінці є нормальною реакцією на ненормальні події.

Психосоціальна підтримка в «зцілюючих класах» інтегрується у викладання предметів. Наприклад, на уроках мистецтва діти можуть малювати свій «багаж щастя», а на уроках фізкультури – виконувати вправи на заземлення. Вчитель як «безпечний дорослий» повинен уникати знецінення почуттів дитини (фраз «усе добре», «нічого страшного»), натомість виявляти емпатію та активне слухання. Модель BASIC PH дозволяє вчителю побачити, який канал у дитини зараз найбільш виснажений, і запропонувати відповідну діяльність. Зміцнення психологічної безпеки – це тривалий процес, що вимагає від педагога не лише професійних знань, а й глибокої людяності, здатності бути поруч у моменти вразливості та вести за собою до відновлення.

Питання для самоконтролю:

1. Як концепція «культури помилки» може бути використана як інструмент протидії кібербулінгу в цифровому освітньому середовищі?

2. Проаналізуйте парадокс: чи може надмірна «психологічна захищеність» у школі завадити розвитку природної резильєнтності особистості? Де проходить межа між підтримкою та гіперопікою?

3. Чому в моделі «зцілюючих класів» вчитель вважається частиною «критичної інфраструктури»? Як ця зміна статусу впливає на вимоги до його професійної підготовки?

4. Уявіть, що учень демонструє регрес у навичках самообслуговування після обстрілу. Які канали моделі BASIC PH слід активізувати в першу чергу: когнітивний чи фізіологічний? Обґрунтуйте свою стратегію.

5. Як принцип «Необхідність понад законом» може бути імплементований у систему оцінювання досягнень учнів без втрати якості освітнього процесу?

6. Враховуючи феномен вторинної травматизації, чи може вчитель бути «безпечним дорослим», якщо він ігнорує власну гігієну ментального здоров'я? Які приховані ризики це несе для учнів?

7. Проаналізуйте роль лінгвістичного виміру в психологічній безпеці: як зміна нарративу з «постраждалих» на «той, хто справляється» впливає на процес посттравматичного зростання дитини?

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ. СИСТЕМА ЗАПОБИГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ Й МОБІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Мета: сформувати у магістрів системні знання про феномени булінгу та мобінгу як деструктивні форми девіантної поведінки: вивчити нормативно-правові засади та управлінські алгоритми створення антибулінгової та антимобінгової політики: опанувати технології превенції та втручання в ситуації цькування для забезпечення психологічної безпеки всіх учасників освітнього процесу.

План

1. Соціальна безпека учасників освітнього процесу
2. Феноменологія булінгу та мобінгу: поняття, види, рольова структура та наслідки для особистості.
3. Організаційно-управлінські та правові засади антибулінгової та антимобінгової політики закладу освіти.
4. Технології профілактики та алгоритми реагування на випадки цькування: системний підхід та відновні практики.

Ключові слова: булінг (цькування), мобінг, кібербулінг, антибулінгова політика, антимобінгова політика, кривдник, потерпіла особа, спостерігачі, медіація, соціально-емоційне навчання.

Рекомендована література:

1. Бобровський, М. В., Горбачов, С. І., Заплотинська, О. О., & Ліннік, О. О. (2021). *Абетка для директора: рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти*. Державна служба якості освіти України.
2. Гнатюк, О. В. (2024). *Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект*. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
3. Доценко, С. О., Ворожбіт-Горбатюк, В. В., & Собченко, Т. М. (2021). *Онлайн-безпека учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання*. Ранок.
4. Калашник, О. А. (Ред.). (2019). *Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід*. *Методичний посібник*. ТОВ «Агентство «Україна».
5. Лунченко, Н. В. (Ред.). (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.

1. Соціальна безпека учасників освітнього процесу

Соціальна безпека – стан і можливість захищеності соціальних інтересів людини, суспільства, держави від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз соціальній та національній безпеці; один з видів безпеки, що зумовлена структурою людської життєдіяльності, її сферами, відносинами окремих індивідів, груп людей, гарантує поліпшення якості життя для задоволення потреб людей, своєчасне й адекватне реагування держави та суспільства на кризові явища і протиріччя, що дедалі більше загострюються.

Соціальна безпека учасників освітнього процесу становить собою багатогранну характеристику безпечного освітнього середовища, що визначається станом захищеності людини від будь-яких проявів насильства, дискримінації та порушень прав особистості. На рівні суспільства та освітніх інституцій вона розглядається як здатність системи забезпечувати якість життя та належне виконання функцій із задоволення потреб населення навіть у кризових умовах. Фундаментальною основою соціальної безпеки є педагогіка партнерства, яка базується на взаємній повазі, довірі, емпатії та конструктивному діалозі між учнями, вчителями та батьками.

Однією з найбільших загроз соціальній безпеці в закладі освіти є булінг (цькування), який визначається як систематичні та навмисні дії учасників освітнього процесу, що полягають у фізичному, психологічному, економічному чи сексуальному насильстві. Характерною ознакою булінгу є наявність дисбалансу сил між кривдником та потерпілою особою, що призводить до приниження гідності, соціальної ізоляції та завдання шкоди психічному чи фізичному здоров'ю дитини. Поряд із булінгом у шкільному середовищі може виникати мобінг, який частіше проявляється як форма морального тиску та систематичного цькування на робочому місці в межах професійних відносин. Мобінг у педагогічному колективі є деструктивною стратегією поведінки, спрямованою на ізоляцію або приниження окремого працівника, що не лише руйнує професійну атмосферу, а й негативно впливає на загальний рівень безпеки в закладі.

Для забезпечення належного рівня соціальної безпеки заклад освіти повинен запроваджувати політику нульової толерантності до будь-яких форм агресії та дискримінації за ознаками статі, національності, віросповідання чи

стану здоров'я. Створення соціально безпечного простору передбачає наявність чітких правил поведінки, розвиток емоційного інтелекту учасників та впровадження програм медіації для мирного розв'язання конфліктів. В умовах воєнного стану школа набуває статусу «острова соціальної стабільності», де дитина отримує необхідну психосоціальну підтримку, відчуття передбачуваності та захисту від зовнішніх загроз. Таким чином, соціальна безпека є динамічним процесом конструювання середовища, у якому права кожного учасника на гідність і захист є безумовним пріоритетом.

2. Феноменологія булінгу та мобінгу: поняття, види, рольова структура та наслідки для особистості

Булінг та мобінг у сучасному освітньому просторі розглядаються як найбільш гострі загрози психологічній безпеці, що руйнують фундамент особистісного розвитку. Булінг (цькування) – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному чи сексуальному насильстві, зокрема із застосуванням електронних комунікацій. Це явище характеризується систематичністю, навмисністю та наявністю дисбалансу сил між кривдником та потерпілою особою. Мобінг, у свою чергу, частіше визначається як форма морального тиску на робочому місці в межах трудових відносин. У закладі освіти мобінг може виникати як деструктивна стратегія педагогічного колективу, спрямована на ізоляцію або приниження окремого вчителя, що не лише руйнує професійне середовище, а й стає негативним прикладом для учнів.

Типологія булінгу включає кілька основних вимірів:

- фізичний булінг: штовхання, підніжки, бійки, псування майна, що є найбільш видимою формою агресії;
- психологічний булінг: найбільш підступний вид, що включає ігнорування (бойкот), поширення чуток, шантаж, маніпуляції та принизливі погляди. Це форма психологічного терору, спрямована на підпорядкування волі жертви;
- економічний булінг: вимагання грошей, відбирання їжі чи особистих речей, що руйнує відчуття майнової захищеності дитини;
- сексуальний булінг: принизливі прізвиська, жести сексуального характеру, зйомки у роздягальнях;

- кібербулінг: цькування через соціальні мережі, месенджери та ігрові платформи. Особливістю кібербулінгу є його анонімність, вірусність (швидкість поширення) та відсутність географічних меж – дитина не відчуває себе в безпеці навіть вдома, оскільки агресія проникає крізь екрани гаджетів.

Рольова структура булінгу традиційно представлена тріадою: кривдник (булер), потерпіла особа (жертва) та спостерігачі. Булери часто мають високу потребу в домінуванні, низький рівень емпатії та прагнуть самоствердитися за рахунок слабших. Жертви зазвичай мають певні відмінності від більшості (зовнішність, успішність, соціальний статус) та часто є сором'язливими чи вразливими. Найбільш чисельною групою є спостерігачі, чия мовчазна згода або страх втрутитися підкріплюють владу кривдника. Дослідження свідчать, що значна частина свідків не реагує на цькування через страх стати наступною ціллю агресії.

Наслідки цих явищ є катастрофічними для всіх сторін. Потерпілі страждають від тривожності, депресії, порушень сну, соматичних болів та суттєвого зниження навчальної успішності. У крайніх випадках це призводить до «буліциду» – самогубства через доведення до відчаю. Для кривдників наслідком є закріплення агресивних патернів поведінки, що в майбутньому підвищує ризик криміналізації. Спостерігачі ж отримують досвід безсилля та деформацію моральних орієнтирів. У контексті війни в Україні булінг часто стає «вершиною айсберга» невідреагованої травми, коли дитина через агресію намагається повернути відчуття контролю над життям. Розуміння цих механізмів дозволяє вчителю бачити не «погану дитину», а «дитину, яка страждає» та потребує допомоги.

2. Організаційно-управлінські та правові засади антибулінгової та антимобінгової політики закладу освіти

Ефективна протидія цькуванню потребує чіткої інституційної бази та управлінської вертикалі. Правове поле України суттєво змінилося з прийняттям Закону № 2657-VIII, який ввів поняття булінгу в законодавство та передбачив адміністративну відповідальність за статтями 173-4 та 184 КУпАП. Відповідальність несуть не лише безпосередні кривдники (з 16 років) та батьки неповнолітніх, а й керівники закладів освіти за неповідомлення поліції про зафіксовані випадки. Це робить антибулінгову політику не просто декларацією, а юридичним обов'язком адміністрації.

Системний управлінський підхід, згідно з рекомендаціями «Абетки для директора», включає створення антибулінгової політики закладу, яка має бути публічною та прозорою. Ключові кроки реалізації цієї політики:

- діагностика та скринінг: проведення анонімних опитувань для виявлення реального рівня насильства та «сліпих зон» школи (туалети, роздягальні, віддалені куточки пришкольньої території), де діти залишаються без нагляду дорослих;

- створення плану заходів: керівник закладу затверджує та оприлюднює на сайті план, що включає просвітницьку роботу з батьками, тренінги для персоналу та виховні години для учнів;

- функціонування Комісії з розгляду випадків булінгу: цей орган проводить розслідування протягом 10 днів, залучаючи психологів, батьків та офіцера Служби освітньої безпеки. Комісія має встановити, чи був випадок систематичним цькуванням, чи одноразовим конфліктом;

- реагування та перенаправлення: у разі підтвердження факту булінгу керівник зобов'язаний протягом доби повідомити Нацполіцію та службу у справах дітей.

Окремої уваги заслуговує антимобінгова політика, яка стосується дорослого колективу. Мобінг серед педагогів створює токсичне середовище, у якому неможливо виховати толерантність у дітей. Адміністрація має впроваджувати корпоративний етичний кодекс, що базується на принципах партнерства, поваги до автономії вчителя та нульової толерантності до приниження гідності. Важливо забезпечити механізми захисту для вчителів, які стали об'єктами тиску, включаючи супервізії та групи психологічної підтримки. Коли вчитель відчуває себе захищеним у професійному середовищі, він набуває статусу «безпечного дорослого», здатного контейнувати тривогу учнів.

Управління безпекою також передбачає інформаційну відкритість. Заклад освіти зобов'язаний публікувати порядок подання заяв про булінг та правила поведінки учнів. Це знімає бар'єр страху перед зверненням за допомогою. Управлінський цикл замикається етапом корекції: за результатами річного моніторингу вносяться зміни до Стратегії розвитку закладу. Таким чином, антибулінгова та антимобінгова політика стають частиною внутрішньої системи забезпечення якості освіти, де психологічний комфорт розглядається як фундаментальний індикатор успішності школи.

3. Технології профілактики та алгоритми реагування на випадки цькування: системний підхід та відновні практики

Профілактика булінгу та мобінгу в сучасних умовах переходить від інформативної моделі («просто розказати, що це погано») до діяльній, де ключовим є формування соціально-емоційних навичок (soft skills). Системний підхід передбачає роботу на трьох рівнях: загальношкільному (створення атмосфери), груповому (робота з класом) та індивідуальному (підтримка жертви та корекція поведінки булера).

Технології профілактики включають:

- соціально-емоційне навчання: розвиток емоційного інтелекту, саморегуляції та емпатії. Діти вчаться розпізнавати власні стани та розуміти почуття інших через вправи «Емоційна карта учня», «Казка про Скріпку» чи «Дзеркало»;

- модель «зцілюючих класів»: створення «безпечних місць» у класних кімнатах (куточки усамітнення з м'якими меблями та книгами), де дитина може стабілізуватися. Навчання розглядається як засіб відновлення, де рутинна та підтримка «безпечного дорослого» допомагають долати стрес війни;

- відновні практики та медіація: функціонування Шкільних служб порозуміння, де медіатори-однолітки допомагають розв'язувати повсякденні конфлікти за принципом «рівний-рівному». Важливо розуміти, що медіація проводиться лише для конфліктів, але категорично заборонена для вже ідентифікованих випадків булінгу через нерівність сил учасників.

Алгоритм негайного реагування вчителя при виявленні акту насильства:

- 1) миттєве припинення дії (словом «СТОП» чи фізичним розведенням сторін);

- 2) стабілізація емоційного стану потерпілої особи (техніки заземлення, дихання);

- 3) документування та повідомлення адміністрації (складання доповідної записки, фіксація цифрових слідів у разі кібербулінгу);

- 4) робота з батьками сторін конфлікту на засадах педагогіки партнерства, уникаючи звинувачень та фокусуючись на безпеці дитини.

Для роботи з постраждалими та кривдниками ефективно застосовується багатовимірний модель внутрішньої стабільності BASIC PH. Вона допомагає

кожній дитині знайти власний ресурсний канал: через віру та цінності (В), вираження емоцій (А), соціальні контакти (S), уяву та творчість (I), логіку та знання (С) або фізичну активність (Ph). Психологічний супровід має бути спрямований не на покарання булера, а на виявлення причин його агресії та перенаправлення цієї енергії у конструктивне русло.

Особливим аспектом є цифрова гігієна. Навчання учнів «тесту білборда» (публікувати онлайн лише те, що не соромно побачити на великому екрані біля школи) та навичкам конфіденційності захищає від кібербулінгу та грумінгу. Спільні зусилля вчителів, психологів, батьків та офіцерів служби освітньої безпеки створюють «захисний кокон» навколо дитини, де насильство перестає бути соціально прийнятним. Тільки через трансформацію всієї екосистеми стосунків ми можемо перейти від культури сили до культури поваги та прав людини.

Питання для самоконтролю:

1. *Як ви вважаєте, чи може формальна «нульова толерантність» до булінгу (негайне покарання) спровокувати перехід агресії у латентні, приховані форми або в кіберпростір? Обґрунтуйте свою відповідь.*

2. *Проаналізуйте ситуацію: вчитель став свідком того, як група учнів ігнорує (бойкотує) свого однокласника. Чи є це булінгом, якщо фізичного насильства немає? Які кроки має зробити вчитель, щоб не погіршити стан соціальної ізоляції дитини?*

3. *Чому медіація вважається дієвим інструментом профілактики конфліктів, але суворо заборонена як спосіб вирішення ситуації доведеного булінгу? Які етичні та психологічні ризики приховує спроба «примирити» булера та жертву?*

4. *Уявіть, що в педагогічному колективі відбувається мобінг щодо молодого спеціаліста. Як така атмосфера серед дорослих вплине на ефективність антибулінгової програми для учнів цього закладу? Обґрунтуйте зв'язок організаційної культури та виховного процесу.*

5. *Як принцип «Необхідність понад законом» у моделі зічлюючих класів може допомогти вчителю у роботі з дитиною-булером, якщо виявлено, що його агресія є наслідком пережитої травми війни або домашнього насильства?*

6. Проаналізуйте роль спостерігачів: чому їхня активна позиція є ключем до припинення булінгу? Які педагогічні стратегії допоможуть трансформувати «мовчазну більшість» на «спільноту захисту»?

7. Як концепція «цифрового сліду» може бути використана вчителем не лише як залякування наслідками, а як інструмент виховання свідомої цифрової репутації та відповідальності підлітка за власне майбутнє?

ТЕМА 6. ІНФОРМАЦІЙНА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: ЗАХИСТ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

Мета: сформувати у магістрів цілісну систему знань про інформаційну безпеку як невід’ємний складник безпечного освітнього середовища: навчити ідентифікувати та класифікувати цифрові загрози (кібербулінг, грумінг, фішинг, дезінформація): опанувати нормативно-правові засади захисту персональних даних та алгоритми дій у разі кібератак: розвинути навички проектування цифрової культури та інформаційної гігієни в освітньому закладі.

План

1. Інформаційна безпека закладу освіти: концептуальні засади, класифікація загроз та нормативно-правове регулювання.
2. Психолого-педагогічні виклики кіберсоціалізації: цифрова культура, мережевий етикет та стратегії протидії онлайн-насильству.
3. Технології захисту та інструментарій формування інформаційної гігієни: від надійних паролів до критичного мислення та III-грамотності.

Ключові слова: інформаційна безпека, кібербезпека, персональні дані, кібербулінг, онлайн-грумінг, фішинг, цифровий слід, інформаційна гігієна, критичне мислення, медіаграмотність.

Рекомендована література:

1. Бобровський, М. В., Горбачов, С. І., Заплотинська, О. О., & Ліннік, О. О. (2021). *Абетка для директора: рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти*. Державна служба якості освіти України.
2. Гнатюк, О. В. (2024). *Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
3. Доценко, С. О., Ворожбіт-Горбатюк, В. В., & Собченко, Т. М. (2021). *Онлайн-безпека учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання*. Ранок.
4. Лунченко, Н. В. (Ред.). (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.
5. Нестеренко, М. (2025). *Цифрова грамотність і основи інформаційної безпеки в початковій школі: навчальний посібник*. Бердянський державний педагогічний університет.
6. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. (2024). *Рекомендації щодо захисту персональних даних під час дистанційного надання освітніх послуг*.

1. Інформаційна безпека закладу освіти: концептуальні засади, класифікація загроз та нормативно-правове регулювання

Інформаційна безпека в сучасному освітньому середовищі постає не просто як технічний аспект захисту комп'ютерних мереж, а як фундаментальна складова гуманітарної безпеки особистості та держави. У добу інформаційного суспільства інформація перетворилася на стратегічний ресурс, володіння яким визначає успішність освітнього процесу, а спотворення якого може призвести до руйнівних наслідків для психіки та життя дитини. Згідно із законодавством України, кібербезпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави під час використання кіберпростору. В контексті школи це означає створення таких умов, за яких цифрова трансформація освіти не створює ризиків для конфіденційності, цілісності та доступності даних.

Класифікація загроз інформаційній безпеці в освітньому закладі є багатовекторною. Першу групу становлять загрози особистісній безпеці: це доступ до контенту, що не відповідає віку (сцени насильства, порнографія, пропаганда наркотиків), виникнення інтернет-залежності та ризиковані контакти з незнайомцями. Друга група – загрози витоку персональної інформації: несанкціоноване оприлюднення адрес, номерів телефонів, даних про успішність або стан здоров'я учнів. Третя група – технічні загрози: віруси, троянські програми та хакерські атаки, здатні паралізувати роботу освітніх платформ (зуббомбінг, DDoS-атаки). Окреме, надзвичайно гостре місце в умовах воєнного стану посідають загрози, пов'язані з мимовільним коригуванням вогню ворога через публікації фото та відео з вікон шкіл чи місць обстрілів у соціальних мережах.

Нормативно-правове регулювання цієї сфери в Україні базується на Конституції України, Законах «Про захист персональних даних», «Про освіту» та «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Кожен заклад освіти зобов'язаний розробити внутрішню політику інформаційної безпеки, яка б чітко регламентувала права доступу учасників освітнього процесу до баз даних. Важливим юридичним аспектом є отримання згоди від батьків на обробку персональних даних дитини під час реєстрації на освітніх онлайн-платформах. Керівник закладу несе персональну відповідальність за

захищеність шкільної мережі та дотримання принципу пропорційності: збирати слід лише ті дані, які мінімально необхідні для навчання, уникаючи надмірності інформації.

Управлінський аспект створення безпечного інформаційного середовища передбачає впровадження комплексної системи захисту інформації для державних реєстрів та налаштування брандмауерів для фільтрації трафіку. Школа має стати фільтром, що зупиняє інформаційний «смог» та дезінформацію. Це вимагає від адміністрації не лише закупівлі ліцензійного програмного забезпечення, а й регулярного аудиту цифрових ресурсів. Інформаційна безпека сьогодні – це динамічна екосистема, де технічні заходи захисту (антивіруси, шифрування даних за протоколами SSL/TLS) мають бути підкріплені високим рівнем обізнаності персоналу. Безпека даних у школі – це передусім культура відповідальності, де кожен вчитель розуміє, що пароль до електронного журналу є таким самим ключем до безпеки дітей, як і ключі від вхідних дверей будівлі.

2. Психолого-педагогічні виклики кіберсоціалізації: цифрова культура, мережевий етикет та стратегії протидії онлайн-насильству

Процес кіберсоціалізації кардинально змінив ландшафт дорослішання сучасної дитини. Віртуальний простір став для «цифрових аборигенів» місцем самореалізації, навчання та спілкування, проте він же породив специфічні психологічні феномени, найнебезпечнішим з яких є «ілюзія спальні». Дитина, перебуваючи фізично в безпеці вдома, відчуває ілюзорну всюдозволеність в інтернеті, забуваючи, що будь-яка дія залишає незмивний цифровий слід. Завдання педагогіки безпеки – трансформувати цей стихійний процес у свідоме формування цифрової культури, яка базується на цінностях поваги до прав людини та мережевому етикеті (нетикеті).

Найбільш гострим викликом у цифровому просторі є онлайн-насильство, яке проявляється у формах кібербулінгу, тролінгу, секстингу та грумінгу. Кібербулінг – це систематичне цькування через гаджети, яке, на відміну від традиційного булінгу, є цілодобовим: жертва не має змоги сховатися від агресора навіть у власній квартирі. Тролінг спрямований на провокування емоційних реакцій та руйнування конструктивного діалогу, тоді як грумінг є найбільш підступним злочином, де дорослий зловмисник входить у довіру до дитини з метою подальшої сексуальної експлуатації.

Педагог як «безпечний дорослий» має навчити дітей розпізнавати тривожні сигнали: надмірну увагу від незнайомих, прохання тримати спілкування в секреті від батьків чи вимоги надіслати інтимні фото.

Формування цифрової культури учнів передбачає засвоєння правил безпечної поведінки в соцмережах. Ключовим інструментом тут є «тест білборда»: перш ніж опублікувати будь-що (фото, коментар, відео), дитина має поставити собі питання: «Чи готова я побачити це на величезному екрані біля входу в мою школу?». Якщо відповідь «ні» – таку інформацію поширювати не можна. Також важливо розвивати емпатію та соціально-емоційні навички: підлітки мають розуміти, що за аватаром у мережі стоїть жива людина, якій може бути боляче від агресивних слів. Мережевий етикет включає в себе відмову від Caps Lock (який сприймається як крик), грамотність мовлення та повагу до приватності друзів (заборона поширювати спільні фото без дозволу).

Стратегія протидії онлайн-насилльству в школі має бути проактивною. Вона включає створення «зцілюючих класів», де обговорення онлайн-ризиків інтегроване в різні навчальні предмети. Наприклад, на уроках літератури через аналіз цифрової репутації героїв, на правознавстві – через вивчення відповідальності за кіберзлочини. Вчитель повинен створити атмосферу довіри, щоб у разі зіткнення з загрозою (шантаж, залякування) дитина не панікувала, а слідувала алгоритму: «Припини спілкування – Збережи докази (скріншоти) – Заблокуй кривдника – Розкажи дорослому». Тільки системна робота над розвитком цифрового інтелекту дозволить виховати покоління, здатне не лише користуватися технологіями, а й безпечно та етично творити власну цифрову реальність.

3. Технології захисту та інструментарій формування інформаційної гігієни: від надійних паролів до критичного мислення та ШІ-грамотності

Інформаційна гігієна в епоху штучного інтелекту та маніпулятивних алгоритмів стає базовою навичкою виживання, подібною до гігієни фізичної. Вона починається з технічної грамотності та «цифрової дієти». Першим ешеленом захисту є культура створення надійних паролів. Педагоги повинні навчити учнів створювати паролі довжиною не менше 12 символів, що поєднують різні регістри, цифри та знаки, уникаючи персоналізованих даних. Використання двофакторної автентифікації має стати обов'язковим

стандартом для всіх облікових записів. Важливо також пояснити ризики використання публічних Wi-Fi мереж та важливість регулярного оновлення операційних систем, що закриває вразливості, якими користуються хакери.

Другий рівень захисту – це розвиток медіаграмотності та навичок фактчекінгу. В умовах інформаційних війн фейки та діпфейки здатні миттєво спровокувати паніку. Алгоритм «Стій – Питання – Перевірка – Рішення» допомагає дітям критично оцінювати контент. Учні мають знати, як перевірити першоджерело новини, як відрізнити об'єктивну інформацію від клікбейтових заголовків та як користуватися ресурсами для перевірки фактів (наприклад, StopFake або VoxCheck). Формування навички перевірки фото через зворотний пошук зображень дозволяє виявити маніпуляції з контекстом. Особлива увага має приділятися «лідерам думок»: вчитель має пояснити, що популярність блогера не дорівнює його експертності, а компетентність має підтверджуватися освітою та досвідом.

Третій складник інформаційної гігієни – це етика використання штучного інтелекту та академічна доброчесність. Сучасна школа має не забороняти штучний інтелект, а вчити учнів використовувати його як допоміжний інструмент для структурування ідей, а не як заміну власному мисленню. Порушення академічної доброчесності (плагіат, фабрикація даних через штучний інтелект) руйнує не лише процес навчання, а й цифрову репутацію учня. Вчитель повинен акцентувати, що «списати в інтернеті» сьогодні означає залишити цифровий слід своєї недоброчесності, який у майбутньому може бути виявлений роботодавцем чи закладом вищої освіти.

Нарешті, інформаційна гігієна включає контроль над «екранним часом» та цифрове детокс-планування. Надмірне перебування онлайн веде до інформаційного перевантаження, зниження концентрації уваги та погіршення ментального здоров'я. Впровадження програм «батьківського контролю» (наприклад, Google Family Link) має здійснюватися через діалог з дитиною, а не через тотальний нагляд. Школа має стати майданчиком для відпрацювання практик цифрового благополуччя, де дитина вчиться балансувати між віртуальними знаннями та реальним досвідом. Лише поєднання технічних засобів захисту з розвиненим критичним мисленням та етичною саморегуляцією створює надійний щит інформаційної безпеки особистості в XXI столітті.

Питання для самоконтролю:

1. Чому «ілюзія спальні» є більш небезпечним фактором для підлітка в мережі, ніж реальна загроза зустрічі з незнайомцем на вулиці? Проаналізуйте когнітивні механізми зниження пильності.

2. Проаналізуйте етичну суперечність: де закінчується право батьків на нагляд за цифровим життям дитини (через програми батьківського контролю) і починається порушення права дитини на приватність? Як знайти «золоту середину»?

3. Як ви вважаєте, чи може формальне дотримання правил академічної доброчесності (наприклад, просте додавання посилань на джерела) бути недостатнім для забезпечення справжньої інформаційної безпеки учня? Наведіть приклади маніпуляцій з авторитетними джерелами.

4. Уявіть, що у закладі освіти впроваджено ідеальну технічну систему кіберзахисту (брандмауери, антивіруси), але вчителі продовжують надсилати оцінки учнів у спільні чати месенджерів. Які ризики для безпечного середовища створює така поведінка персоналу?

5. Як концепція «цифрового сліду» може бути використана як інструмент позитивної мотивації для учня, а не лише як залякування наслідками? Запропонуйте стратегію створення «професійного портфоліо» учня онлайн.

6. Враховуючи можливості діпфейків, чи можна сьогодні довіряти відеопривітанням від директора школи, отриманому в месенджері? опишіть алгоритм верифікації такої інформації для учнів.

7. Чому принцип «Необхідність понад законом» у цифровому вимірі може бути небезпечним? Обґрунтуйте, як гнучкість у дотриманні протоколів кібербезпеки під час кризи може призвести до системного витоку даних.

ТЕМА 7. МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ ТА ПАРТНЕРСТВО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З ГРОМАДОЮ

Мета: сформувати у магістрів цілісну систему знань про міжвідомчу взаємодію як стратегічний інструмент побудови безпечного освітнього середовища: розкрити ролі та функції ключових стейкхолдерів у громаді: навчити розробляти стратегії адвокації безпекових ініціатив та механізми партнерства із засновником і громадським сектором.

План

1. Теоретико-методологічні засади міжвідомчої взаємодії та аналіз груп стейкхолдерів у створенні безпечного простору.
2. Партнерство закладу освіти із засновником та профільними службами громади: рівні відповідальності та алгоритми співпраці.
3. Адвокація безпекових змін та механізми залучення школи до проєктів соціального розвитку громади.

Ключові слова: міжвідомча взаємодія, стейкхолдери, адвокація, засновник громади, бюджет участі, соціальне партнерство, матриця впливу, громадська активність.

Рекомендована література:

1. Бобровський, М. В., Горбачов, С. І., Заплотинська, О. О., & Ліннік, О. О. (2021). *Абетка для директора: рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти*. Державна служба якості освіти України.
2. Гнатюк, О. В. (2024). *Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
3. Калашник, О. А. (Ред.). (2019). *Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник*. ТОВ «Агентство «Україна».
4. Лунченко, Н. В. (Ред.). (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.
5. Швардак, М., & Попович, О. (2025). Сучасні підходи до проєктування безпечного середовища в закладах освіти. *Науковий часопис Мукачівського державного університету*.
6. Циганок, Г. М., Ключкова, Т. І., Бересток, О. В., & Байдак, Л. І. (2025). Формування безпечного освітнього середовища крізь лінгвістичну призму: досвід модуля Жана Моне. *Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія*, (1), 92–98.

1. Теоретико-методологічні засади міжвідомчої взаємодії та аналіз груп стейкхолдерів у створенні безпечного простору

Сучасна освітня екосистема за своєю природою не є закритою структурою: на неї безпосередньо впливають зовнішні чинники, такі як місцева громада, засновник та державна політика. У добу глобальних ризиків та воєнного стану в Україні міжвідомча взаємодія стає не просто допоміжним елементом, а визначальною умовою життєздатності закладу. Концептуально така взаємодія базується на переході від ієрархічного управління до мережевого партнерства, де школа виступає «островом соціальної стабільності» у громаді. Центральним поняттям цього процесу є стейкхолдер – особа чи організація, яка має певні очікування від результатів роботи школи або здатна впливати на впровадження її безпекових проєктів.

Аналіз зацікавлених сторін у громаді дозволяє керівництву закладу освіти вибудовувати стратегічні комунікації не стихійно, а на основі чітких ролей. Стейкхолдерів прийнято поділяти на:

- внутрішніх стейкхолдерів: це безпосередня команда проєкту – директор, вчителі, учні та батьки, які мають найбільшу зацікавленість у щоденній безпеці;
- зовнішніх стейкхолдерів: органи місцевого самоврядування, поліція, ДСНС, інклюзивно-ресурсні центри, громадські організації та локальний бізнес.

Для ефективного управління стейкхолдерами використовується матриця «інтерес – вплив», яка дозволяє класифікувати партнерів за чотирма квадрантами. Ключовими гравцями є ті, хто має і високий інтерес, і високий рівень влади (наприклад, голова громади чи керівник відділу освіти), – з ними школа будує стратегію партнерства та постійного інформування. Натомість групи з низьким впливом, але високим інтересом (як-от батьки або мешканці мікрорайону), потребують залучення до обговорень та адвокаційної підтримки. Особливо важливо ідентифікувати «впливових недоброзичливців», які можуть перешкоджати змінам через скептицизм чи політичні амбіції, та працювати над їхньою нейтралізацією через прозорість і медійну відкритість.

Методологія «Комплексної рамки безпеки шкіл», підтримана ЮНЕСКО, наголошує на тому, що проєктування безпечного простору вимагає активного залучення всієї шкільної громади. Це не лише фізичне

облаштування укриттів чи систем відеонагляду, а й творення «дискурсивного феномена» безпеки через мову етики, рівності та академічної підтримки. Коли школа ініціює діалог із громадою, вона трансформує безпеку з декларативної вимоги на спільну ментальну установку. Таким чином, успішна міжвідомча взаємодія починається з глибокого аналізу потреб учасників і встановлення довірчих стосунків, де кожен партнер усвідомлює свою вигоду від безпеки освітнього середовища. Лише через розуміння того, що школа – це спільна цінність усієї громади, можна подолати бар'єри формалізму та дефіциту ресурсів.

2. Партнерство закладу освіти із засновником та профільними службами громади: рівні відповідальності та алгоритми співпраці

Побудова безпечного середовища в закладі освіти регламентується чітким розподілом відповідальності між школою та громадою. Засновник закладу (місцева рада) згідно із законом зобов'язаний забезпечувати утримання та розвиток матеріально-технічної бази на рівні, достатньому для виконання ліцензійних умов і стандартів безпеки. Водночас керівник закладу виступає стратегічним менеджером, який повинен вчасно виявляти потреби закладу та доводити їх до відома влади через обґрунтовані запити. Цей процес не є автоматичним: він вимагає від адміністрації проведення регулярних аудитів безпеки із залученням батьківського та учнівського самоврядування.

Алгоритм співпраці з профільними службами громади в умовах війни набув нових форм:

- Служба освітньої безпеки Національної поліції: офіцери безпеки стають партнерами школи у превенції правопорушень, наркоманії та булінгу, забезпечуючи водночас фізичну охорону та контроль доступу;
- Служба у справах дітей та соціальні служби: взаємодія з ними є критичною у випадках виявлення ознак домашнього насильства чи булінгу, де школа виступає «першою лінією виявлення»;
- Інклюзивно-ресурсні центри: співпраця забезпечує фахову підтримку дітей з особливими освітніми потребами, адаптацію простору та розробку індивідуальних програм розвитку;
- ДСНС: проведення спільних навчань, інформування про мінну безпеку та аудит захисних споруд цивільного захисту.

Важливою частиною партнерства є фінансова прозорість. Заклад освіти має своєчасно оприлюднювати звіти про надходження та використання коштів, отриманих як від засновника, так і у вигляді благодійної допомоги. Це формує високий рівень довіри з боку батьків і громади, що є необхідною умовою для подальшого інвестування у безпеку. Керівництво школи не повинно замовчувати проблеми (наприклад, несправність систем оповіщення чи випадки травматизму), оскільки приховування інформації руйнує партнерство значно швидше за будь-які технічні дефекти.

Ефективна взаємодія із засновником також передбачає спільне стратегічне планування. Стратегія розвитку закладу має бути узгоджена з пріоритетами розвитку всієї громади. Наприклад, якщо громада планує розвивати інклюзивний туризм, школа може стати флагманом у впровадженні принципів універсального дизайну в освітніх приміщеннях. Міжвідомча взаємодія на рівні громади дозволяє створювати «захисний кокон» навколо дитини, де інформація про ризики передається оперативно між поліцією, медиками та вчителями. Такий комплексний підхід робить безпеку не просто набором інструкцій, а живою системою турботи про людський капітал.

3. Адвокація безпекових змін та механізми залучення школи до проєктів соціального розвитку громади

Адвокація в освітній сфері – це цілеспрямована діяльність із захисту інтересів здобувачів освіти та персоналу перед тими, хто ухвалює рішення в громаді. Вона стає необхідною тоді, коли звичні механізми взаємодії не спрацьовують (наприклад, коли бюджетні кошти на укриття виділяються непропорційно або ігноруються запити на ремонт небезпечних ділянок дороги біля школи). Адвокаційна кампанія школи не є простою скаргою: це послідовний набір заходів, що включає збір доказів (статистика, фотофіксація), об'єднання прихильників (батьки, громадські активісти) та висвітлення проблеми в медіа.

Механізми адвокації безпекових змін включають:

- письмові звернення та запити на публічну інформацію: це створює офіційне підґрунтя для розгляду питання на сесіях ради громади;
- організація круглих столів та громадських слухань: залучення представників влади до обговорення проблем безпосередньо в закладі освіти робить їх більш сприйнятливими до аргументів;

- використання медіаресурсів: публікації про «вузькі місця» у безпеці школи змушують посадовців реагувати на суспільний резонанс.

Найбільш ефективним інструментом залучення школи до розвитку громади є участь у проєктах «Бюджету участі» (партисипативного бюджету). Школи в Україні є лідерами в цьому напрямі, адже здатні мобілізувати велику кількість голосуючих довкола соціально значущих ідей. Проєкти з облаштування ігрових зон, освітлення пришкольніх територій чи створення сучасних медіатек у бібліотеках часто перемагають саме завдяки синергії школи та місцевих мешканців. Це не лише приносить додаткове фінансування, а й виховує в учнів активну громадянську позицію та навички цифрового демократичного контролю.

Для сталого розвитку безпекового простору школа має бути ініціатором культурних, спортивних та екологічних проєктів у громаді. Це зміцнює роль школи як «третього вчителя» та центру тяжіння для всієї ТГ. Участь у таких ініціативах, як «16 днів проти насильства» чи волонтерські акції, дозволяє інтегрувати безпекову культуру в повсякденне життя громади. Таким чином, адвокація та партнерство перетворюють заклади освіти з пасивних споживачів бюджету на активних архітекторів безпечної та інклюзивної майбутньої реальності. Громада, у якій школа вміє адвокувати інтереси дитини, стає простором, де права людини є не декларацією, а щоденною практикою.

Питання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте ситуацію: школа подала запит на ремонт укриття, але засновник виділив кошти на оновлення фасаду будівлі (Кейс 1). Які інструменти адвокації має застосувати директор, щоб переконати депутатську комісію змінити пріоритети фінансування?

2. Як зміниться матриця стейкхолдерів для сільської школи, якщо в громаді з'явиться потужний агрохолдинг? До якого квадранту ви віднесете його представників і чому?

3. Уявіть, що поліція ігнорує виклики про «анонімні замінування» школи (Кейс 2). Які наслідки для психологічної безпеки дітей має така бездіяльність і як медійна розголос може змінити ситуацію?

4. Чому залучення учнівського самоврядування до проєктів громадського бюджету вважається ефективним методом профілактики делінквентної поведінки та булінгу в підлітковому віці?

5. Наскільки доречним є принцип «Необхідність понад законом» у відносинах закладу освіти із засновником під час надзвичайних ситуацій? Чи може директор самовільно змінювати графік роботи (Кейс 3)?

6. Проаналізуйте етичний аспект: засновник вимагає оприлюднити список учнів-пільговиків на сайті школи для «прозорості звітності». Як це порушує права суб'єктів персональних даних і які контраргументи має надати відповідальна особа?

7. Як лінгвістична інклюзія у спілкуванні з іноземними студентами або дітьми-ВПО впливає на загальний індекс безпеки громади в довгостроковій перспективі?

ТЕМА 8. МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ВНУТРІШНЯ СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Мета: сформувати у магістрів цілісне розуміння моніторингу як інструменту управління безпекою в закладі освіти: розкрити методіку самооцінювання стану безпечного освітнього середовища за критеріями фізичної, психологічної та інформаційної захищеності: навчити інтерпретувати результати аудиту для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та коригування стратегії розвитку закладу.

План

1. Методологія та інструментарій моніторингу безпечного освітнього середовища: критерії, індикатори та процедури самооцінювання.
2. Аналіз та інтерпретація даних безпекового аудиту: від ідентифікації ризиків до вимірювання особистісного поступу учнів.
3. Коригування стратегії розвитку закладу освіти на основі результатів моніторингу: забезпечення сталості та якості безпекового простору.

Ключові слова: моніторинг, самооцінювання, індикатори безпеки, ВСЗЯО, зворотний зв'язок, аудит середовища, управлінський цикл, рефлексія, стратегічне планування.

Рекомендована література:

1. Бобровський, М. В., Горбачов, С. І., Заплотинська, О. О., & Ліннік, О. О. (2021). *Абетка для директора: рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти*. Державна служба якості освіти України.
2. Гнатюк, О. В. (2024). *Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
3. Кудінова, М. (2022). Методологічні засади розвитку стресостійкості здобувачів освіти загальноосвітніх навчальних закладів в умовах військових дій. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, (14), 24–31.
4. Лунченко, Н. В. (Ред.). (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.
5. Циганок, Г. М., Клочкова, Т. І., Бересток, О. В., & Байдак, Л. І. (2025). Формування безпечного освітнього середовища крізь лінгвістичну призму: досвід модуля Жана Моне. *Наукові записки ЛДДУБЖД. Педагогіка і психологія*, (1), 92–98.

1. Методологія та інструментарій моніторингу безпечного освітнього середовища: критерії, індикатори та процедури самооцінювання

Моніторинг безпеки в закладі освіти є не просто адміністративним контролем, а системним відстеженням динаміки показників якості освітнього середовища. На відміну від традиційного нагляду, моніторинг орієнтований на розвиток: його головна мета – виявити сильні та слабкі сторони системи, щоб вчасно внести корективи. Методологічною основою цього процесу в Україні є внутрішня система забезпечення якості освіти (ВСЗЯО), яка розглядає безпеку як інтегральний показник ефективності закладу. Моніторинг має бути безперервним процесом, що дозволяє керівнику «тримати руку на пульсі» та оперативно реагувати на нові виклики, зокрема ті, що зумовлені воєнним станом чи цифровими загрозами.

Процедура самооцінювання починається із вибору критеріїв та індикаторів. Критерій – це мірило, за яким оцінюється певний аспект безпеки, а індикатор – це конкретний показник, що відображає стан об'єкта спостереження у зручній для вимірювання формі. У контексті безпечного середовища моніторинг охоплює три ключові напрями: фізичний захист (справність укриттів, пожежна безпека), психосоціальний комфорт (рівень захищеності від булінгу та дискримінації) та інформаційну безпеку (захист персональних даних та цифрова гігієна). Для кожного з цих напрямів розробляються власні індикатори: наприклад, частка учнів, які почувуються в безпеці під час перерв, або рівень обізнаності вчителів із протоколами надання домедичної допомоги.

Основними методами збору інформації під час моніторингу є спостереження, опитування та вивчення документації. Спостереження за освітнім середовищем дозволяє зафіксувати реальний стан інфраструктури: чи чисто в кабінетах, чи облаштовані туалети для комфортного користування, чи немає захарачення на евакуаційних шляхах. Важливо оглядати не лише будівлю, а й територію закладу на предмет «сліпих зон», де діти залишаються без нагляду. Опитування учасників освітнього процесу – учнів, батьків та вчителів – надає суб'єктивну, але критично важливу інформацію про психологічний клімат. Анонімні анкети допомагають виявити приховані випадки мобінгу чи кібербулінгу, про які учасники бояться говорити відкрито. Вивчення документації, такої як журнали інструктажів чи плани

заходів із протидії насильству, показує, наскільки системною є робота закладу в юридичній площині.

Важливим аспектом методології є залучення всіх стейкхолдерів до процесу оцінювання. Самооцінювання не повинно бути закритою справою адміністрації. Коли учні та батьки бачать, що їхня думка враховується при розробці правил поведінки чи облаштуванні зон відпочинку, рівень довіри до школи зростає. Це формує культуру спільної відповідальності за безпеку. Крім того, моніторинг має враховувати інклюзивний вимір: наскільки середовище є архітектурно та інформаційно доступним для дітей з особливими освітніми потребами. Лише комплексний підхід, де технічні показники поєднуються з етичними нормами комунікації, дозволяє отримати об'єктивну картину стану безпеки в закладі.

Циклічність моніторингу забезпечує сталість результатів. Рекомендується проводити глибоке самооцінювання не рідше одного разу на рік, проте окремі аспекти, як-от стан укриттів чи психологічний стан дітей у кризових регіонах, потребують щомісячного скринінгу. Результатом цього етапу є масив даних, які потребують ретельного аналізу. Управлінська майстерність полягає в тому, щоб перетворити суху статистику на живий план дій, спрямований на збереження життя та здоров'я кожного учасника освітнього процесу.

2. Аналіз та інтерпретація даних безпекового аудиту: від ідентифікації ризиків до вимірювання особистісного поступу учнів

Після збору даних настає етап їхнього аналізу, який є серцем управлінського циклу. Аналіз дозволяє не просто констатувати факти, а зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між різними компонентами безпеки. Наприклад, якщо моніторинг виявив зростання рівня тривожності серед учнів 5-х класів, завданням аналітика є з'ясувати причину: чи це пов'язано з процесом адаптації до нової ланки освіти, чи з погіршенням безпекової ситуації в громаді, чи, можливо, з некоректним стилем спілкування окремих вчителів. Інтерпретація даних вимагає від керівника об'єктивності та готовності визнавати системні помилки, а не шукати винних серед персоналу.

Одним із найважливіших інструментів порівняльного аналізу є кореляція між результатами внутрішніх та зовнішніх оцінювань. У контексті безпеки це може проявлятися через порівняння даних шкільного моніторингу

булінгу зі статистикою звернень на Національну дитячу «гарячу лінію» чи даними поліції. Якщо школа звітує про «нульовий рівень» конфліктів, а зовнішні джерела вказують на протилежне, це свідчить про неефективність внутрішньої системи виявлення загроз або про культуру замовчування проблем. Об'єктивність системи оцінювання є запорукою того, що прийняті на її основі рішення будуть справді дієвими, а не лише формальними.

Особлива увага під час аналізу приділяється вимірюванню особистісного поступу учнів у сфері безпекової грамотності. Безпека – це не лише стан середовища, а й набір компетентностей дитини. Аналіз результатів тестувань із мінної безпеки, знань алгоритмів дій під час тривоги чи навичок медіаграмотності показує, наскільки ефективними є педагогічні стратегії закладу. Якщо учні демонструють високі теоретичні знання, але не здатні застосувати їх під час тренувальної евакуації, система навчання потребує переходу від інформаційної моделі до діяльній. Вимірювання цього прогресу дозволяє вчителю адаптувати навчальний контент до потреб кожного учня, реалізуючи принцип дитиноцентризму.

Аналіз ризиків у психосоціальной сфері часто використовує модель BASIC PH, яка допомагає зрозуміти, через які канали діти справляються зі стресом. Якщо за результатами опитувань більшість учнів використовують канал уяви чи соціальних зв'язків, школа має підтримати ці ресурси через організацію творчих проєктів та групових активностей. Натомість виявлення дефіциту в каналі когніції (нерозуміння того, що відбувається) вказує на потребу в посиленні просвітницької роботи та наданні чітких, структурованих алгоритмів дій. Таким чином, дані моніторингу стають основою для індивідуалізації психолого-педагогічного супроводу.

Результати аналізу мають бути оформлені у вигляді аналітичного звіту, який містить мету дослідження, методологію, результати та, найголовніше, висновки і рекомендації. Цей документ є публічним у тій частині, що стосується загальних трендів, і конфіденційним, якщо він містить персональні дані учасників. Прозорість результатів аудиту підвищує рівень довіри батьків: коли вони бачать обґрунтований аналіз проблем і конкретні кроки щодо їх вирішення, вони стають активними партнерами закладу. Лише чесна інтерпретація даних дозволяє закладу освіти трансформуватися з пасивної будівлі на стійку екосистему, здатну захистити своїх учасників від будь-яких зовнішніх штурмів.

3. Коригування стратегії розвитку закладу освіти на основі результатів моніторингу: забезпечення сталості та якості безпекового простору

Завершальним етапом управлінського циклу є корекція – внесення змін у стратегічне планування закладу на основі отриманих та проаналізованих даних. Без цього етапу моніторинг перетворюється на марне збирання паперів. Коригування стратегії розвитку означає, що безпека стає не статичним документом, а динамічним вектором, який підлаштовується під реальні потреби громади та виклики часу. Якщо аудит показав, що наявні системи кіберзахисту застаріли або вчителі відчують професійне вигорання через вторинну травматизацію, ці питання мають стати пріоритетними в плані роботи на наступний рік.

Процес коригування включає перегляд місії та візії закладу в розрізі безпеки. Керівництво спільно з педагогічною радою має обговорити результати моніторингу та визначити нові операційні цілі. Важливо, щоб ці цілі були реалістичними та вимірюваними. Наприклад, якщо було виявлено низький рівень залученості батьків до безпекових ініціатив, новою ціллю може стати «впровадження системи спільних тренінгів для батьків та дітей раз на квартал». Такий підхід дозволяє перетворити виявлені слабкі сторони на точки росту для всього колективу.

Одним із ключових аспектів корекції є фінансове та матеріально-технічне планування. Результати аудиту є найкращим обґрунтуванням для запитів до засновника щодо виділення коштів. Наприклад, акт огляду території, що фіксує аварійний стан огорожі чи потребу в додатковому освітленні, є юридичною підставою для адвокації безпекових змін перед місцевою радою. Пріоритетність витрат має визначатися ступенем ризику для життя та здоров'я дітей. Відповідальний менеджмент у галузі фінансування передбачає, що за результатами моніторингу кошти спрямовуються передусім на усунення критичних загроз, а не на косметичні покращення.

Корекція також стосується організаційної культури та професійного розвитку персоналу. Якщо моніторинг виявив випадки мобінгу чи низький рівень емпатії у взаємодії, стратегія має передбачати системне навчання педагогів методам ненасильницького спілкування, медіації та стрес-менеджменту. Важливо впроваджувати інститути наставництва та супервізії, щоб вчителі, які є «першою лінією» захисту дитини, самі почувалися

захищеними та підтриманими. Стабільність педагогічного колективу є фундаментальною умовою для забезпечення психологічної безпеки учнів.

Нарешті, сталість безпекового простору забезпечується через інтеграцію результатів моніторингу в Річний звіт керівника. Публічне обговорення того, що вдалося зробити, а де виникли труднощі, створює атмосферу відкритості. Це дозволяє закладу освіти бути гнучким і адаптивним, зберігаючи якість освітньої діяльності навіть у найбільш нестабільні часи. Безпечне освітнє середовище – це не кінцева точка, до якої можна дійти один раз, це неперервний шлях вдосконалення, де кожне коло моніторингу робить школу міцнішою, а кожне коригування стратегії – ближчою до ідеалу людиноцентричного та захищеного простору.

Питання для самоконтролю:

1. Чому «культура замовчування» проблем вважається найбільш небезпечним фактором, що руйнує внутрішню систему забезпечення якості освіти? Як вчителю подолати страх перед розголошенням випадків насильства?

2. Проаналізуйте ситуацію: моніторинг технічного стану будівлі показав повну відповідність нормам, але анонімне опитування учнів виявило, що 40% із них бояться заходити в роздягальні спортивної зали. Як ви інтерпретуєте цей розрив між «фізичною» та «психологічною» безпекою?

3. Чи може надмірна кількість моніторингів та перевірок призвести до формалізму та зниження реальної безпеки в закладі? Як знайти оптимальний баланс між збором даних та безпосередньою роботою з дітьми?

4. Уявіть, що результати зовнішнього моніторингу (наприклад, оцінки ДПА або ЗНО) суттєво розбігаються із внутрішнім оцінюванням успішності учнів у школі. Які висновки про об'єктивність безпекового середовища має зробити директор у такому випадку?

5. Як принцип «Необхідність понад законом» має відобразитися в процедурах моніторингу під час екстрених ситуацій (наприклад, тривалих блекаутів чи обстрілів)? Що стає головним об'єктом відстеження в такі моменти?

6. Проаналізуйте роль лінгвістичного виміру в анкетуваннях: як некоректно сформульоване запитання про булінг може спровокувати повторну травматизацію жертви або дати викривлені результати?

7. Як залучення учнівського самоврядування до проведення безпекових аудитів змінює їхню суб'єктність у школі? Чи не перетворює це дітей на «наглядачів» за вчителями та однолітками?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Андрєєнкова, В. Л., Мельничук, В. О., & Калашник, О. А. (Ред.). (2019). *Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник*. ТОВ «Агентство «Україна».
- Бобровський, М. В., Горбачов, С. І., Заплотинська, О. О., & Ліннік, О. О. (2021). *Абетка для директора: рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти*. Державна служба якості освіти України.
- Богдзієвич, С., & Молодик, К. (2025). *10 простих вправ із медіаграмотності на будь-який урок*. Нова українська школа.
- Бойчук, Ю. Д., & Астахова, М. С. (2016). Сучасні підходи щодо формування компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Педагогіка безпеки*, (1), 10–18.
- Гнатюк, О. В. (2024). *Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
- Дія.Освіта. (2025). *Дослідження цифрової та ШІ-грамотності в Україні*. Міністерство цифрової трансформації України.
- Доценко, С. О., Ворожбіт-Горбатюк, В. В., & Собченко, Т. М. (2021). *Онлайн-безпека учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання: навчально-методичний посібник*. Ранок.
- Кудінова, М. (2022). Методологічні засади розвитку стресостійкості здобувачів освіти загальноосвітніх навчальних закладів в умовах військових дій. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, (14), 24–31.
- Лапасенко, С. В., & Агалець, І. О. (Упоряд.). (2022). *Вимоги до облаштування бомбосховищ та укриттів у закладах освіти: роз'яснення освітнього омбудсмена*. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
- Лунченко, Н. В. (Ред.). (2024). *Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник*. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.
- Нестеренко, М. (2025). *Цифрова грамотність і основи інформаційної безпеки в початковій школі: навчальний посібник*. Бердянський державний педагогічний університет.

- Семененко, О., Семененко, Л., Водчиць, О., Ярмольчик, М., Петренко, С., & Поливода, М. (2025). Психолого-педагогічна підтримка дітей і молоді в умовах воєнного стану. *Social Development and Security*, 15(2).
- Слюніна, В. О. (2011). *Бесіди з безпеки життєдіяльності в школі. 5–11 класи*. Видавнича група «Основа».
- Соцька, О. П., Борисюк, І. Ю., & Діомідова, Н. Ю. (2021). Проблеми діагностики психологічної безпеки освітнього середовища. *Інноваційна педагогіка*, (35), 175–179.
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. (2021). *Рекомендації щодо захисту персональних даних під час дистанційного надання освітніх послуг*. <https://lnk.ua/MVwJlYpez>
- Філоненко, В., Касілова, А., & Дьякова, А. (2025). *Онлайн-загрози в час війни: як захистити себе? #stop_sexтинг*. <https://stop-sexting.in.ua/adult/wp-content/uploads/2023/08/serednia-shkola-onlayn.pdf>
- Циганок, Г. М., Клочкова, Т. І., Бересток, О. В., & Байдак, Л. І. (2025). Формування безпечного освітнього середовища крізь лінгвістичну призму: досвід модуля Жана Моне. *Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія*, (1), 92–98.
- Швардак, М. В. (2025). Кібербезпека у цифровому освітньому просторі. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота), 1(12). <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-12-2>
- Швардак, М. В., & Іванова, В. В. (2025). Формування цифрової компетентності майбутніх фахівців в умовах дистанційного навчання. *Перспективи та інновації науки*, 7(53), 1053–1063. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7\(53\)-1053-1063](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-1053-1063)
- Швардак, М. В., & Попович, О. М. (2025). Персоналізоване навчання з використанням штучного інтелекту. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*, 1(14), 139–156. <https://doi.org/10.32755/sjeducation.2025.01.139>
- Швардак, М., & Попович, О. (2025). Сучасні підходи до проєктування безпечного середовища в закладах загальної середньої освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 84(3), 20–32. <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2025.3.2>

- CRDF Global & ГО «Смарт освіта». (2023). *Основи кібербезпеки для школярів: методичний посібник до онлайн-курсу*. <https://lnk.ua/AVMIqjdeo>
- Shvardak, M., Ostrovska, M., Bryzhak, N., Predyk, A., & Moskovchuk, L. (2024). The use of digital technologies in professional training of primary school teachers. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 16(3), 363–376. <https://doi.org/10.26822/iejee.2024.337>
- UNICEF & Rating Group. (2024). *Життя дітей під час війни: аналітичний звіт*. https://www.unicef.org/ukraine/media/43321/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents_ua.pdf.pdf
- UNICEF & ВФ «Крок за кроком». (2024). *Посібник з культури безпеки для дошкільнят: методичні рекомендації і плани занять*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/11/29/posibnyk-iz-kultury-bezpeky-dlya-doshkilnyat-29-11-2024.pdf>
- UNICEF. (2022). *Посібник для освітян: як розповідати школярам про мінну безпеку*. <https://www.unicef.org/ukraine/media/26531/file/teachers-to-pupils-about-mine-safety.pdf>

Навчально-методичне видання

Маріанна ШВАРДАК

**ПЕДАГОГІКА БЕЗПЕКИ:
КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ**

Тираж 50 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 6984 від 20.11.2019 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>